

หลักเกณฑ์สำคัญ, ระเบียบวิธีการและการดำเนินงาน

การผูกมัดจะมีมูลเหตุจากการกำหนดการเกณฑ์ แรงงานคนจีนไว้ ในทางปฏิบัติตั้งแต่ระยะต้น ๆ แลดูเหมือนให้เห็นว่า การผูกมัดไม่ไ้คงอยู่กับการเกณฑ์แรงงานเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามข้อพิจารณาข้างต้นถูก ตีกรอบด้วยข้อจำกัดด้านข้อมูล ในบทนี้จึงจะได้อภิปรายเกี่ยวกับหลักเกณฑ์สำคัญ ระเบียบวิธีการ และการดำเนินงานในระยะเวลาราวกลางรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นไป ว่ามีข้อเท็จจริงอย่างไรและเป็นไปเพื่อสนองตอบความประสงค์ของรัฐบาลในรูปใด

หลักเกณฑ์สำคัญในการผูกมัด

การศึกษาในส่วนนี้ได้นำเอาข้อกำหนดสำคัญที่บ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของการผูกมัดไว้ได้แก่ กำหนดเวลาการจับกุม บุคคลที่ต้องเสียค่าแรงผูกมัดและที่ได้รับยกเว้น และจำนวนเงินที่เรียกเก็บ ขึ้นมาพิจารณาการศึกษา ดังนี้

ก. กำหนดเวลาการผูกมัด

กำหนดเวลาการผูกมัดในระยะต้นมีข้อสันนิษฐานว่าอาจเป็นไปโดยที่มีกำหนดเวลาการจับกุมทุกปีตามข้อเท็จจริงของกรณีพิพาท แลดูเหมือนจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นทุก ๆ ๓ ปีในระยะหลัง อย่างไรก็ตามก็กำหนดการผูกมัดครั้งหนึ่งในทุก ๆ ๓ ปี ปรากฏแน่นอนแล้วในราวกลางรัชกาลที่ ๓ โดยมีหลักฐานกล่าววว่า "... ณ ปีมเมียรัฐศกถึงกำหนดจะได้ขอแรงงานมาช่วยทำงานอยู่แล้ว และภาครัฐนี้หายากเหมือนครั้งปีเถาะเบอดุจศกไม ให้อขอแรงงานคนละเดือน ... ให้อกำหนดให้นายบานจับไล่เงินมาไ้หาหลวงกรมการผูกมัดให้อม้อเงินไ้สินเชิง

เรียกเอาเงินค่าแรงจางคัลคำสิง" การผูกบัตรราวปีเถาะเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๘๖) และปีมะเมียอัฐศก (พ.ศ. ๒๓๘๘) มีระยะทางเป็นเวลา ๓ ปี และเอกสารเกี่ยวกับการผูกบัตรราวต่อมาคือ เมื่อประกาศเอกศก (พ.ศ. ๒๓๘๒) แสดงถึงระยะทางจากการผูกบัตรราวเดิม ๓ ปี ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า กำหนดเวลาการผูกบัตรในทศวรรษ ๓ ปีมีปรากฏแน่นอนนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๖ เป็นต้นไปจนมีการยกเลิกในที่สุด ปีที่กำหนดการผูกบัตรอาจแสดงให้เห็นปรากฏชัดในตารางได้ ดังนี้

๑ หวญ., ร. ๓ เลขที่ ๓๘ ใบบอกหมื่นวิสุตรสารพล เมืองสุพรรณ บอกลงเงินหลวง จ.ศ. ๑๒๐๘ (พ.ศ. ๒๓๘๘)

๒ หวญ., ร. ๓ เลขที่ ๔๔ ใบบอกหลวงวังกรมการเมืองวิเชียร บอกลงเงินผูกบัตร เมืองวิเชียร เมืองบัวชุม เมืองไชยาภาค จ.ศ. ๑๒๑๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒), หวญ.,

ร. ๓ เลขที่ ๔๕ เจ้าพระยากลาโหม นำส่งเงินภาษีอากรต่าง ๆ เมืองสงขลา จ.ศ. ๑๒๑๑, หวญ., ร. ๓ เลขที่ ๕๒ ใบบอกพระยาเพชรรัตนสงครามเมืองเพชรบูรณ์

บอกลงเงินค่าแรงจีน จ.ศ. ๑๒๑๑, และ หวญ., ร. ๓ เลขที่ ๕๕ ใบบอกพระยาวิจิตรชาญณรงค์เมืองปราจีนบุรีถึง หมื่นเสนาบดีส่งเงินผูกบัตรเมืองจีน จ.ศ. ๑๒๑๑.

ตารางที่ ๑ แสดงปีที่มีการผูกปีในกำหนดทุก ๓ ปี โดยเริ่มตั้งแต่ปีที่มีหลักฐานแน่ชัด

พ.ศ. ๒๓๘๖ - ๒๔๔๕

รัชสมัย	จุดศักราช	รัตนโกสินทร์ศก	พุทธศักราช	หมายเหตุ
รัชกาลที่ ๓	๑๒๐๕		๒๓๘๖	
	๑๒๐๘		๒๓๘๙	
	๑๒๑๑		๒๓๙๒	
รัชกาลที่ ๔	๑๒๑๔		๒๓๙๕	
	๑๒๑๗		๒๓๙๘	
	๑๒๒๐		๒๔๐๑	
	๑๒๒๓		๒๔๐๔	
	๑๒๒๖		๒๔๐๗	
	๑๒๒๙		๒๔๑๐	
	๑๒๓๒		๒๔๑๓	
รัชกาลที่ ๕	๑๒๓๕		๒๔๑๖	
	๑๒๓๘		๒๔๑๙	
	๑๒๔๑		๒๔๒๒	
	๑๒๔๔		๒๔๒๕	
	๑๒๔๗		๒๔๒๘	
	๑๒๕๐		๒๔๓๑	
			๒๔๓๔	
			๒๔๓๗	
			๒๔๔๐	
			๒๔๔๓	มี พ.ร.บ. ลักษณะผูกปี
		๒๔๔๖		
		๒๔๔๙	การผูกปีครั้งสุดท้าย	
		๒๔๕๒	เริ่มเก็บเงินการราชการแทน	

กรณีนี้แสดงถึงคนจีนในระบบไพร่ว่า แม้จะเคยขึ้นสังกัดตามระบบไพร่แล้ว ในภายหลังก็ยังสามารถถอนตัวออกจากการเป็นไพร่ได้

คนจีนที่ทองเสี้ยมค่าแรงผูกปิ่น^๑ ไม่จำกัดเฉพาะเพียงคนจีนซึ่งมีครอบครัวและประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง หรือที่เรียกว่า "จิ้นตงเมือง"^๑ เท่านั้น "จิ้นลู่ค้ำจิ้นจิว"^๒ ซึ่งหมายถึงคนจีนที่มีอาชีพรับจ้างหรือเป็นพ่อค้าซึ่งเดินทางติดต่อค้าขายไปยังท้องที่ต่าง ๆ และคนจีนซึ่งเดินทางเข้ามาใหม่ก็ทองเสี้ยมเงินค่าแรงผูกปิ่นด้วยเช่นกัน

หลักฐานในรัชกาลที่ ๓ แสดงให้เห็นว่า คนจีนที่ทองเสี้ยมเงินค่าแรงผูกปิ่น คือ คนที่มีอายุชนวนัย "จุน"^๓ หรือพออายุ ๑๗ ปีไปแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับที่ เซอร์ จอห์น บราวริง กล่าวไว้ว่าคนจีนอายุ ๑๗ ปีหรือ ๑๘ ปีขึ้นไปทองเสี้ยมค่าแรงผูกปิ่น โดยยกเว้นผู้หญิงไว้ไม่ต้องเสี้ยม และเป็นคนทั้งหมดจิ้นได้^๒ ซึ่งทรงนกรังหลังจากรเพื่อเป็นการป้องกัน

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรราชปิระพัชรพงศ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

หจข., ร. ๓ เลขที่ ๔๔ โบบอกหลวงวังกรมการเมืองวิเชียรบอกส่งเงินผูกปิ่นเมืองวิเชียร เมืองบัวชุม เมืองไชยาบาด จ.ศ. ๑๒๑๑.

^๕ หจข., ร. ๕ น. ๓๐/๓ บัญชีสามโนครวั เมืองเนทบุรี ปทุมธานี นครไชยศรี การกำหนดอายุของคนวัยต่าง ๆ แบ่งเป็น วัยจุน ๑ ปี, วัยจุง ๒ - ๓ ปี, วัยเสน ๔ - ๑๐ ปี, วัยจุน ๑๑ - ๑๗ ปี, วัยฉกรรจ์ ๑๘ - ๕๐ ปี, และวัยชรา ๕๐ ปีขึ้นไป.

^๖ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, p. 395.

คนพวกที่ไม่ใช้เงินหลักเลี้ยงการชนสังกัมนายเดวแปลงเป็นเงิน ส่วนครอว์เพ็ด
กล่าวไว้ว่า คนเงินอายุ ๒๐ ปีขึ้นไปต้องเสียค่าแรงผูกปี^๑

ตามสภาพการยทางสังคม การกำหนดความถูกต้องของโลกของเสียค่าแรงผูกปีนั้นจะ
อาศัยการวัดส่วนสูงเป็นเครื่องกำหนดเช่นเดียวกับกรณีการเกิดแรงงานไพร กล่าวคือ
คนที่มีส่วนสูง ๒ ศอกกับหนึ่งคืบ หรือประมาณ ๕๐ นิ้ว โดยวัดจากเท้าถึงไหล่ของถูกสัก
เป็นไพร เพราะการใช้การวัดส่วนสูงจะเป็นวิธีการที่สะดวกกว่าการตรวจสอบอายุ
เนื่องจากการผูกปีที่ทำกรเป็นแหง ๆ และต้องอาศัยเรียกคนเงินที่ผ่านไปมาบริเวณนั้น
ให้เสียค่าแรงผูกปี หรือต้องให้ผูกครองในทองที่ต่าง ๆ เช่น นายแขวง กำนัน
ช่วยกัน "ซบไล" คนเงินให้ไปเสียค่าแรงผูกปี ประกอบกับคนเงินมีหลายประเภท ทั้งที่
เป็นเงินคงเมือง เงินจร และรวมถึงเงินใหม่ที่เพิ่งเกิดทางเข้ามาด้วย การอาศัยอายุ
เป็นเกณฑ์จึงจะเป็นการไม่สะดวกเพราะในกรณีของเงินใหม่และเงินจรอาจไม่สามารถตรวจ
สอบอายุได้

^๑ จอห์น ครอว์ฟอร์ด, บันทึกของครอว์ฟอร์ด, หน้า ๑๒๒.

^๒ อัญชลี สุสายัณห์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร ...," หน้า ๑๐๘.

^๓ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

^๔ เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง, ๒ : ๑๐๒.

^๕ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราวาควยให้ชาตองแลผู้อาราชากร เมืองผูกปี
ขอมือเงินเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๔๘.

การกำหนดความบุคคลใดต้องเสียค่าแรงผูกปี้เป็นที่แน่ชัดขึ้น เมื่อมีการประกาศ
ใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะผูกปี้จีน ร.ศ. ๑๑๘" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ * ซึ่งอาจพิจารณาได้
ดังนี้ คือ

๑) คนจีนอพยพหรือจีนนอกที่อยู่ในไทยมาก่อนแล้ว และบุตรหลาน
จีนของจีนนอกที่เกิดในไทยโดยยังไผ่ยอมเป็นอยู่ และมีอายุระหว่าง ๑๘ ปี ถึง ๒๐ ปี
กรณีหลานจีนนี้ ต่อมาภายหลังเมื่อมีประกาศใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะการ
เกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔" ^{๒๒๕ ๒๒๖} จึงได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียค่าแรงผูกปี้สำหรับหลานจีนที่
ถูกเกณฑ์เป็นทหาร เพราะได้มีการพิจารณาในคนจีนต่างรังสัดอยู่เดิมอยู่เพียงชั้นลูก
เท่านั้นในระยะนี้ ^๒

๒) คนจีนที่อพยพเข้ามาใหม่ การผูกปี้เงินใหม่ คงมีเฉพาะใน
ช่วงที่มีการผูกปี้เท่านั้น ทั้งนี้เพราะ การผูกปี้คราวหนึ่ง ๆ มีระยะเวลาการจัดเก็บ
ช่วงหนึ่งเท่านั้น เมื่อหมดระยะการผูกปี้ไปแล้ว คนจีนสามารถชักมือทิ้งได้ ^๓ และ
ไม่มีการตรวจจับเงินที่ไม่มีการผูกปี้อีก ดังนั้น คนจีนที่เดินทางเข้ามาในระยะที่มีการผูกปี้
ก็ต้องเสียค่าแรงผูกปี้เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ส่วนเงินใหม่ที่เดินทางเข้ามาภายหลังการ
ผูกปี้ยอมไม่ต้องเสียค่าแรงผูกปี้ เพราะการจัดการผูกปี้ได้ยุติลงแล้ว

* ไปรกฎรายละเอียดในภาคผนวก ฉ.

^๑ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๕ รายงานเสนาบดีสภา เรื่องเก็บเงินค่าแรง
หลานจีน, ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕.

^๒ หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๑/๑๑ การประชุมเทศภิบาลที่ ๑๔ ครั้งที่ ๑
ร.ศ. ๑๒๗.

^๓ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖.

ข) คนจีนที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียเงินค่าแรงผูกปี

กอนหนากการประกาศใ้พระราชบัญญัติลักษณะผูกปีจีน พ.ศ. ๒๔๔๓ ประกาศหรือสารตราที่แจ้งเรื่องกำหนดการผูกปีไม่ได้ระบุถึงคนจีนที่ได้รับการยกเว้นการผูกปีว่าเป็นคนจีนประเภทใดบ้าง โดยทั่วไปกล่าวยกเว้นแต่เพียงคนจีนที่มีสังกัดหรือคนจีนในระบบไพร่ ส่วนคนจีน "ซอมือเปล่า" นี้กำหนดให้ผูกปีทุกคน อย่างไรก็ตามจากหลักฐานอันแสดงให้เห็นว่ามีคนจีนอื่นอีกที่ได้รับการยกเว้นนอกเหนือจากคนจีนในระบบไพร่ ได้แก่ เจ้าภานายอากร นายประกันและรับเรือน^๒ คนยากจนและขอทาน^๓ คนจีนในบังคับต่างประเทศ^๔ จีนลูกเรือต่างประเทศ^๕

การประกาศใ้พระราชบัญญัติลักษณะผูกปีจีน พ.ศ. ๒๔๔๓ ทำให้การกำหนดบุคคลที่ได้รับการยกเว้นชัดเจนขึ้น โดยประมวลพิจารณาได้ดังนี้

๑) คนจีนอพยพและลูกหลานจีนในบางท้องที่ หรือบางมณฑลที่เสียเงินค่าแรงในลักษณะอื่นอยู่แล้ว โดยมีใบเสร็จแสดง มณฑลที่ได้รับการยกเว้นการผูกปี นับแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ คือ มณฑลกุ๊กต มณฑลนครที่วิชัยรรมราช มณฑลไทรบุรี

^๑ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราว่าควยให้ชาหลวงแลณูวราชการเมืองผูกปีซอมือจีนเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๕๐.

^๒ หจข., ร. ๕ น. ๑.๕/๒ พระเจ้านองยาเชิด กรมหลวงนเรศวรฤทธิถึงมีสเศกรแกรแถม, ๑๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๓ หจข., ร. ๔ กท. ๑๕ คอบเมืองตะกั่วทุ่งว่าควยสังเงินปีจีน จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๒๗๘.

^๔ หจข., ร. ๕, ก. ๑๓.๑/๒ นายบำรุงราชบทมาลยกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ (บัญญัติผูกปีซอมือจีน จำนวนปีวศสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๕๐).

มณฑลชุมพร มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ และเกาะช้าง เพราะมีการเสียเงินค่าราชการ
แทน ส่วนมณฑลฝ่ายเหนือ มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลตะวันออก ได้รับการ
ยกเว้นการผูกปี เพราะ "เป็นที่กั้นการมีเงินน้อย"

๒) คนเงินอพยพ และลูกหลานเงินซึ่งได้รับพระราชทานสัญญาบัตร
หรือประทวนตราเดิมาดักกระทรวงหนึ่งกระทรวงใด ให้เป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ ทั้งนี้
หมายถึงคนเงินที่ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางในระดั้มต่าง ๆ และคนเงินที่เข้ารับราชการ
ตามกระทรวงต่าง ๆ มีตำแหน่งเป็นเจ้าพนักงาน

๓) คนเงินอพยพและลูกหลานเงิน ซึ่งรับราชการเป็นกรมการ
เจ้าภานายอากร รวมทั้งนายประกัน และรับเวร และกำนันผู้ใหญ่บ้าน

๔) คนเงินอพยพและลูกหลานเงินซึ่งบริจาดเงินช่วยราชการแผ่นดิน
ในช่วงระหว่างการผูกปีแต่ละคราว เป็นเงินเกินกว่าเงินค่าแรงผูกปี ๖ บาท ๗๒ อัฐ ซึ่ง
เป็นอัตราสูงสุด

๕) คนเงินอพยพและลูกหลานเงิน ซึ่งช่วยราชการด้วยการสำรวจ
บัญชีเงินในปกครองของตนแล้วแจ้งบัญชีให้ทราบเพื่อสะดวกสำหรับการผูกปีคนเงินพวกนั้น
คนเงินพวกนี้คงได้แก่ ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้จัดการโรงงานต่าง ๆ ที่มีคนเงินอาศัยทำงาน
อยู่มาก

ศูนย์วิทยพัชการ

เสถียร ล้ายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, "ประกาศยกเว้นหัวเมืองที่ไม่ต้องเิดพระราช
บัญญัติลักษณะผูกปีเงิน รัตนโกสินทรศก ๑๑๕" ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร :

โรงพิมพ์เกตุเมธ, ๒๔๗๘), ๑๗ : ๓๖๖

หงษ์., ร. ๕ น. ๗.๕/๒ พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ถึง
มิสเตอร์เกรแฮม, ๑๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕.

๓ หงษ์., ร. ๕ น. ๗.๕/๓ บัญชีเงินที่ได้รับตัวอนุญาตยกเว้นไม่ต้องผูกปี
ร.ศ. ๑๒๒.

๒) คนจีนอพยพและลูกหลานจีน ซึ่งมีหนังสือกลุ่มตัว เป็นไทย

๓) คนจีนซึ่งเป็นภรรยาในบังคับต่างประเทศที่มีสัญชาติทางพระราชไมตรีกับไทยและคนจีนอพยพและลูกหลานจีนที่ทำงานเป็นคนรับใช้^๑ ในสถานทูตและสถานกงสุลต่างประเทศ

กรณีของคนจีนในบังคับต่างประเทศได้รับการยกเว้นมาตั้งแต่เมื่อครั้งมีสนธิสัญญาเบาว์ริง^๒ เป็นต้นมาแล้ว ส่วนคนจีนซึ่งทำงานรับใช้^๓ อยู่ในสถานกงสุลต่างประเทศนั้นแต่เดิมไม่ได้รับการยกเว้น และก่อให้เกิดปัญหาเสมอ เพราะกงสุลต่างประเทศแสดงความไม่ยินยอม^๔ รัฐบาลจึงต้องผ่อนปรน^๕ และในที่สุดต้องยอมยกเว้น

๔) คนจีนและลูกหลานจีนที่มี อายุต่ำกว่า ๑๘ ปี และสูงกว่า ๖๐ ปี

๕) คนจีนและลูกหลานจีนซึ่งเป็นคนทุพพลภาพ หรือเป็นบุคคลที่ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพโดยลำพังตนเองได้ เช่น คนยากจน และขอทาน

๒. คนสุ่มเงินที่ไม่ใช่จีน

นอกจากคนจีนทั่วไปที่ต้องผูกปี้เสียเงินค่าแรงงานแล้ว คนพวกอื่นที่ไม่ใช่คนจีนและสุ่มเงินต้องผูกปี้เสียเงินค่าแรงด้วย เช่นเดียวกับคนจีน

๑ หจข., ร. ๕ กท. ๑๕ สุวรรตราชวาทาย ^{ตั้งศาลากลาง} | ^{ผูกใช้มือ}
จีนเรียกเงินค่าแรง จ.ก. ๑๒๑๘, หน้า ๒๗๕. ^{ไทเจาเมืองกรมการ}

๒ หจข., ร. ๕ กค. ๕ กงสุลฝรั่งเศสถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี,
๒๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๗๐, หน้า ๒๗๕ - ๒๗๖.

๓ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๗ รายงานการเก็บเงินค่าแรงผูกปี้^๑มือจีนใน
มณฑลกรุงเทพฯ จำนวนรัศมีโกสินทร์ศก ๑๑๘.

๔ หจข., ร. ๕ กท. ๑๕ ^๑ตอบเมืองตะกั่วทุ่งวาทายส่งเงินปี้จีน
จ.ก. ๑๒๑๘, หน้า ๒๗๕.

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ ซึ่งเป็นปีที่รัชกาลที่ ๔ ขึ้นครองราชย์ ได้มีพระราชบัญญัติให้คนจีนสูบฝิ่นได้โดยเสรี และมีบทลงโทษสำหรับคน "เพศไทย มอญ ลาว เขมร อุยกูร์ พม่า ทวาย แสก ฝรั่งเศส เกษเคิม ซึ่งเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน" ที่สูบฝิ่นและเลิกสูบไม่ได้ โดย "ลงพระราชอาญาเขียนตักหน้าจำไว้ ๗ คุก"^๒ แต่ถา "ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน" พวกนี้ประสงค์ที่จะสูบฝิ่นต่อไป รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สูบฝิ่นต่อไปได้ แต่ต้องไต่ถามเบียดเบียนเงิน กล่าวคือ "ถ้าผู้ใดจะรับสูบฝิ่นต่อไปให้วันเบียดเบียนเงิน ถ้าเงินหมดขึ้นหักเบียดเบียนไม่ได้ให้ทำของศอกให้ยาว"^๓ เพราะประสงค์ให้พวกนี้ผิดลักษณะเหมือนคนจีนซึ่งเป็นพวกที่สูบฝิ่นได้โดยเสรี เพื่อช่วยให้ประชาชนระมัดระวังภัยอันตรายเกิดจากพวกสูบฝิ่นได้ ดังนั้นพวกที่ไม่ใช้เงินแต่สูบฝิ่นจึงต้อง "เงินแปลงเพศไต่เบียดเบียนเงินเสีย ให้ทานทั้งปวง รู้จักว่าเป็นคนสูบฝิ่น เมื่อรังเกียจกลัวว่าจะเบนโจรผู้ร้าย จะไต่ระวังไม่ให้เข้ามาปะปนโดยง่าย"^๔

"เงินแปลง" ซึ่งหมายถึงคนที่เปลี่ยนทรงผมเคิมของตนเป็นผมเบียดเพราะสูบฝิ่นนี้ มีกำหนดให้ต้องเสียเงินค่าแรงผูกปีในทุก ๆ ๓ ปีเช่นเดียวกับคนจีน แต่มีจำนวนเงินแตกต่างไปจากที่คนจีนต้องเสีย ดังจะกล่าวถึงในเรื่องเกี่ยวกับจำนวนเงินที่ต้องเสียในการผูกปี

^๑ หจข., ร. ๔ กท. ๒ ตำราตราควบคุมประกาศให้ผู้อาราชการ เมืองชำระ
ให้สูบฝิ่น จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๒๓๕. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ หจข., ร. ๔ กท. ๕ ตำราตราควบคุมประกาศผูกข้อมอญเงิน ๗ หัว เมือง
จ.ศ. ๑๒๑๗, หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒.

การแปลงเป็นเงินนี้ ในกรณีที่เงินคนยังไม่มีสังกัดและถูกชักจูงมีรัฐบาลถือว่า
คนนั้น ๆ เป็นเงินโดยสมบูรณ์ โดยสารตรากล่าวหาว่า "เงินชาติไปเสีย ไม่ได้รับ
ราชการตามหมูปี้การกา" และไม่ให้สิทธิในการฟ้องร้องคดีใด ๆ ภาย โดยพิจารณา
ว่า "คนจำพวกเหล่านี้จะจารีตภาษาของตัว ภายแทนแก่สู้บดิน ไม่เว้นคนควรที่จะเชื่อถือ
ได้ จึงทวนขี้ให้ชั้นโรงขึ้นสารวากกล่าวคดีด้วยผู้ใดคนหนึ่ง" อย่างไรก็ตาม ในภายหลัง
มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าพวกนี้สามารถกับเขาสู่ระบบไพร่ใดด้วยการมีสังกัดมุลนาย
และถูกเกณฑ์แรงงาน

ส่วนคนที่ไม่มีสังกัดมุลนาย แม้จะโดนแปลงเป็นเงินแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ถูกตัด
ออกไปจากสังกัด ยังคงอนุญาตให้อยู่ในสังกัดต่อไป และมีการเกณฑ์แรงงานตามปกติ
ส่วนพวกที่มีตำแหน่งทางราชการเป็นกรมการและขุนหมื่นนั้นใหม่ปลดออก และเงินแปลงทั้ง
๒ ประเภทนี้ ได้มีการสำรวจและทำบัญชีรายชื่อเอาไว้ด้วย เพื่อสะดวกในการเรียกมา
เสียดำแรงผู้^๓

ค. จำนวนเงินที่คนเงินต้องเสียเป็นค่าแรงผู้^๓

ในราวกลางรัชกาลที่ ๓ จำนวนเงินที่คนเงินต้องเสียเป็นค่าแรงผู้^๓ในแต่ละคราว
ขึ้นอยู่กับจำนวนวันทำงานที่กำหนดไว้ จำนวนเงินจึงอาจอยู่ในราว ๔ - ๘ บาทได้ จำนวน
เงินที่คงเสียปกติอย่างน้อย ๔ บาทเริ่มกำหนดแน่นอนนับแต่การผู้^๓ คราวปี พ.ศ. ๒๓๘๕

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน,

^๒ เรื่องเดียวกัน,

^๓ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราวาควยประกาศให้ผู้วาราชการเมืองชำระ

ไพร่ผู้^๓ จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๒๓๖. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

และอัตราที่ไถ่คงอยู่ตลอดมา ส่วนการกำหนดอัตราอีกประเภทหนึ่งสำหรับเงินที่เสียเงินแล้ว
ไม่คงอยู่ คือ ๒ บาท เริ่มขึ้นในรัชกาลที่ ๔ คราวการผูกปี พ.ศ. ๒๔๐๑ และใน
รัชกาลที่ ๕ คราวการผูกปี พ.ศ. ๒๔๒๕ มีหลักฐานการเสียเงินอีกอัตราหนึ่งสำหรับเงิน
ใหม่ คือ ๑๖ อัฐ^๒ แยกพิจารณาได้ ดังนี้

๑. เงินผูกปีเสียเงิน ๔ บาท

อัตรานี้ถือว่าเป็นอัตราต่ำสุดที่คนเงินผูกปีต้องเสียนับแต่คราวผูกปี พ.ศ. ๒๔๐๑
เป็นต้นไปโดยมีการกำหนดจำนวนวันทำงานไว้เป็น ๑ เดือนเสมอมา และอนุญาตให้
เสียเงินเป็นสิ่งที่ทดแทนได้โดยคิดเป็นเงินในอัตรา ๔ บาท เช่นกัน เช่น กรณีคนเงินเมือง
กำเนิดคนพคุณ นางนางรม ปราณบุรี ไถ่เสียเป็นฝ่าย ผาง หรือทองได้ ทั้งนี้จะเป็น
สิ่งของใดก็อยู่ทั่วาคงเงินนั้นประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของดังกล่าวอยู่ในรูปใด^๓

เมื่อคนเงินเสียเงินค่าแรงผูกปีในอัตรา ๔ บาท เจ้าพนักงานจะผูกปีไว้ที่ข้อมือ
และให้ใบเสร็จหรือ "ใบฎีกา" ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อตำแหน่งและตำบลที่อยู่ของเงิน
คนนั้น ๆ โดยคนเงินต้องเสียค่าธรรมเนียมเพื่อเป็น "ค่ากระดาษดินสอดและเบี้ยเลี้ยง"^๔

๑ หจข., ร. ๔ กท. ๑๕ สารตราวาควย ใต้ชฎาหลวง
ไทเจ้าเมืองกรมการ] ผูกปีข้อมือเงิน
เรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๒๗๒.
๒ หจข. ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองขาเชอ กรมหมื่นนราธิปประพัน์พงษ์
กรมบังคับหมู่ รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.
๓ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราวาควยไทชาหลวงแลผู้วาราชการเมืองผูกปี
ข้อมือเงินเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๕๑.
๔ เรื่องเดียวกัน.

ด้วย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เงินค่าธรรมเนียมนี้คือ ๑ สลึง ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ คราว
ผูกบัตรครั้งที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๓๔ ปรากฏว่าเพิ่มไปเป็น ๒๔ อัฐ (เท่ากับ ๑ สลึงกับ ๘ อัฐ)
ดังนั้น จำนวนเงินที่คนจีนต้องเสียจริง โดยรวมค่าแรงผูกบัตรและค่าธรรมเนียมเป็นเงิน
๘ บาท ๑ สลึง และ ๘ บาท ๒๔ อัฐ ในระยะหลัง

๒. เงินฎีกา เสียเงิน ๖ บาท

อัตรานี้เริ่มมีขึ้นในคราวผูกบัตร พ.ศ. ๒๔๐๑ และจัดว่าเป็นอัตราพิเศษสำหรับ
คนจีนที่ไม่ประสงค์ที่จะผูกบัตร ดังนั้น คนจีนที่เสียเงินในอัตรานี้จึงได้รับเพียงใบฎีกา หรือ
"ตั๋วสำคัญสำหรับค้า"^๒ ที่แสดงว่าเสียเงินในอัตรานี้ และต้องเสียค่าธรรมเนียมเช่น
เกี่ยวกับการเสียเงินในอัตราแรกแต่เป็นเงิน ๒ สลึง^๓ หรือ ๓๒ อัฐ^๓ ดังนั้นเงินที่ต้อง
เสียจริง เป็น ๖ บาท ๒ สลึง หรือ ๖ บาท ๓๒ อัฐ

^๑ การผูกบัตร พ.ศ. ๒๔๓๔ นี้ เมื่อมีประกาศผูกบัตรฉบับแรก กำหนดอัตรา
ธรรมเนียมจัดเก็บไว้เพียง ๑ สลึง ต่อเมื่อมีประกาศฉบับที่สองซึ่งประกาศเกี่ยวกับตรวจ
จับเงินที่ยังไม่ผูกบัตร ค่าธรรมเนียมดังกล่าวเปลี่ยนไปเป็น ๒๔ อัฐ หรือ ๑ สลึงกับ ๘ อัฐ
ดูรายละเอียดใน "ประกาศผูกบัตรเงิน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา
ร.ศ. ๑๑๐, หน้า ๘๘ - ๘๑ และ ๒๒๒.

^๒ ตงซาหลวง
ทจข., ร. ๘ กห. ๑๕ สารตราวาควย
เรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๒๕๒. ผูกบัตรขอเงิน
ไทเจ้าเมืองกรมการ

^๓ "ประกาศผูกบัตรเงิน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐,
หน้า ๒๒๓.

๓. เงินฝังและเสียเงิน ๑๖ อัฐ

อัครการผูกปี่ประเภทนี้ จัดเป็นอัคราขกเวณสำหรับเรียกเก็บจากคนเงินใหม่ที่
เดินทางเข้ามาในระบะที่มีการผูกปี่ ซึ่งเงินประเภทนี้เรียกว่า "เงินฝังและ" การจัด
เก็บเงินอัครานี้สันนิษฐานว่า คงเก็บเมื่อเงินใหม่ลงจากเรือโดยสาร เพราะมีการจัด
เก็บที่สุกสถานหรือกรมศุลกากรแห่งเดียว อัคราเงินผูกปี่ประเภทนี้ ปราณหลักฐานใน
การผูกปี่คราว ปี พ.ศ. ๒๔๒๔ แต่ไม่ทราบว่ามีขึ้นคราวแรกเมื่อใดและไคยกเลิกไปใน
คราวผูกปี่ พ.ศ. ๒๔๔๐ เพราะพระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ เสนาบดี
กระทรวงนครบาลไม่ทรงลงอัครานี้ไว้ในประกาศกำหนดการผูกปี่เพราะพิจารณาว่า
จำนวนเงิน ๔ บาทนั้น ค่ำมากอยู่แล้ว

การเสียเงินค่าแรงผูกปี่นี้ รัฐบาลอนุญาตให้ใช้เงินเหรียญเม็กซิกันและเงินรูป
เสียแทนเงินตราไทยได้โดยคิดในอัคราเงินเหรียญเม็กซิกัน ๓ เหรียญเท่ากับ ๕ บาท
และเงินรูป ๗ เหรียญเท่ากับ ๕ บาท เงินครานี่ที่ต้องเสียจึงตกอยู่ในราว ๒ เหรียญ
เม็กซิกันกับอีกครึ่งเหรียญ หรือ ๒ รูป สำหรับอัคราค่าแรงผูกปี่ ๔ บาทกับ ๑ สลึง

^๑ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๕ พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖.

^๒ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

^๓ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๕ พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖.

ส่วนเงินเหรียญรุ่นตราตัวหนังสือจีนและตราอาทิตย์ขึ้น ไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้^๑ ดังนั้น เมืองบางเมืองโดยเฉพาะหัวเมืองทางภาคใต้ เป็นตนว่า พังงา ภูเก็ต กลาง^๒ ใน ระยะที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงการผูกปี้ในเมืองเหล่านี้ เงินที่เก็บได้จากกาการผูกปี้จึงเป็น เงินเหรียญเมื่อก่อนเสียส่วนใหญ่

การกำหนดอัตราเงินค่าแรงผูกปี้ไว้ ๔ บาทสำหรับคนทั่วไปที่ต้องเสียเงิน ในทุก ๆ ๓ ปี^๓ นี้ จะเห็นได้ความแตกต่างไปจากเงินการราชการที่ไพร่ต้องเสียแทนการ เกณฑ์แรงงานปีละ ๑๘ บาท^๓ อย่างมากมาย เพราะถ้าหากคิดเงินการราชการที่ไพร่ ต้องเสียรวม ๓ ปีแล้วจะเป็นเงินถึง ๕๔ บาท พื้นฐานของความแตกต่างนี้อาจ อยู่ที่การ กำหนดระยะเวลาการเกณฑ์แรงงานและจำนวนวันทำงาน ซึ่งสัมพันธ์กับจำนวนเงินที่ ต้องเสียแทนการเกณฑ์แรงงาน กล่าวคือ การเกณฑ์แรงงานไพร่มีกำหนดเข้าเดือน ออก ๓ เดือนในทุกปี และมีอัตราเงินที่ต้องเสียแทนการเกณฑ์แรงงานเป็น ๖ บาทต่อ เดือน ส่วนคนจีนมีกำหนดการเกณฑ์แรงงานเพียง ๑ เดือนในทุก ๓ ปี และมีอัตราเงิน ที่ต้องเสียแทนเป็น ๔ บาทกับค่าธรรมเนียมอีกเล็กน้อย (ไม่ได้อือเอาอัตราเงิน ๖ บาท เป็นอัตราบังคับ) นอกจากนี้ เมื่อคิดเทียบกับเงินการราชการซึ่งเก็บจากทาสแทนการ เกณฑ์แรงงานปีละ ๑ บาท ๒ สลึง เมื่อรวม ๓ ปีเป็น ๔.๕๐ บาท จะเห็นว่าเงินค่าแรง

^๑ หจข., ร. ๕ กท. ๕๔ ประกาศใหญ่วาราชการเมืองผูกปี้ขอมีเงิน

จ.ศ. ๑๒๕๐, หน้า ๓๔๗ - ๓๔๘.

^๒ หจข., ร. ๔ กท. ๑๓ ต่อมเมืองพังงาว่าควยส่งเงินปี้เงินเมืองพังงา

เมืองกลาง เมืองภูเก็ต จ.ศ. ๑๒๑๕, หน้า ๒๔๕.

^๓ หจข., ร. ๔ กท. ๕ สารตราว่าควยประกาศผูกปี้ขอมีเงิน ๓ หัวเมือง

จ.ศ. ๑๒๑๗, หน้า ๑๕๓๖.

ผูกไม้จำนวนเงินน้อยกว่าอัตราเงินตราราชการทาส เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ความแตกต่างเช่นนี้ อาจพิจารณาหาเหตุผลที่ต้องกำหนดอัตราเงินค่าแรงผูกไม้
จีนไว้ต่ำกว่าเงินตราราชการไพร่ได้ โดยอาศัยสภาพความจำเป็นทางแรงงานภายใน
ประเทศ และผลประโยชน์ที่รัฐบาลได้รับจากจำนวนคนจีนซึ่งกล่าวไว้เป็นสังเขปใน
บทความนี้ เป็นพื้นฐานสำหรับการตั้งข้อสันนิษฐาน กล่าวคือ ความต้องการคนแรงงาน
และรายได้ของรัฐบาลบางประเภทซึ่งเกี่ยวข้องกับจำนวนคนจีน โดยมีส่วนให้การเปิดรับ
คนจีนเข้าสู่ประเทศไปอย่างเสรี และรัฐบาลก็ไม่ได้ดึงคนจีนเข้าสู่ระบบไพร่ นอกจาก
คนจีนจะสมัครใจเอง ทั้งนี้เพราะการดึงคนจีนเข้าสู่ระบบไพร่ ย่อมทำให้คนจีนมีพันธะ
ทางสังคมเช่นเดียวกับไพร่ ซึ่งไม่ใช่ความปรารถนาของคนจีนอพยพที่มุ่งเข้ามาแสวงหา
รายได้เป็นการชั่วคราว การกระทำซึ่งเป็นการผูกมัดคนจีนไว้โดยตลอดหรือแต่เพียง
เขมงวด อาจมีผลให้คนจีนอพยพไม่เลือกเดินทางเข้ามาในประเทศไทย หรือมีคนอพยพ
ออกไป ซึ่งย่อมไม่ใช่ความประสงค์ของรัฐบาล

การกำหนดอัตราเงินค่าแรงผูกไม้ไว้ค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับเงินตราราชการไพร่
เช่นนี้ อาจเป็นไปได้ที่รัฐบาลไม่ต้องการสร้างความเขมงวดหรือความรู้สึกเป็นภาระ
หนักให้กับคนจีน เพราะการผูกไม้เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากคนจีนแต่ละคนโดยตรงและ
ย่อมมีผลกระทบต่อคนจีนโดยตรงด้วย และอาจส่งผลถึงการลดจำนวนคนจีนภายใน
ประเทศลงได้ ดังกรณีการผูกไม้คราว พ.ศ. ๒๔๘๖ มีคนจีนจำนวนไม่น้อยโดยสารเรือ
กลับออกไปเที่ยวละประมาณ ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ คน กรณีการเก็บเงินค่าแรงผูกไม้จากจีน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พจน., ร. ๕ น. ๗.๕/๓ หลวงวิบูลย์กรโกศลทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์, ๒๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๒.

นี้และ หรือใหม่ อาจแสดงว่า รัฐบาลเกรงว่าการผูกปี้จะมีผลกระทบต่อการอพยพ
เข้ามาของตเงินจึงจัดการผูกปี้ที่ศูนย์กลางหรือกรมศุลกากร สำหรับเงินใหม่ในอัตราที่ต่ำ
ลงไปอีกเพียง ๑ สติง หรือ ๑๖ อัฐ ซึ่งเท่ากับมีการจัดการผูกปี้ให้เงินใหม่โดยไม่
ต้องเสียค่าแรงผูกปี้ เสียเพียงค่าธรรมเนียมสำหรับผูกปี้เท่านั้น เพราะหากไม่
จัดการผูกปี้ให้เงินใหม่เสียก่อนแล้ว เงินใหม่พวกนี้ก็จะเสียเงินค่าแรงผูกปี้ในอัตราปกติ

ง. จำนวนเงินที่เงินแปลงต้องเสียเป็นค่าแรงผูกปี้

การกำหนดให้เงินแปลงต้องเสียค่าแรงผูกปี้มีตั้งแต่การผูกปี้ในรัชกาลที่ ๔ คราวแรก
พ.ศ. ๒๓๙๕ หลังจากการอนุญาตให้มีการซื้อขายสุบเงินได้ ๑ ปี แต่เนื่องจากระยะเวลา
ผูกปี้คราวนั้นอยู่ในระหว่างงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประชาชน
ทั่วไปต้องโกนผม การผูกปี้เงินแปลงจึงยังไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้งนี้เป็นเพราะ
คนพวกอื่นที่ไม่ใช่จีน ญวน และมอญต้องโกนผม ทำให้การบังคับไว้เบียดจึงไม่อาจกระทำ
ได้ ต่อเมื่อถึงการผูกปี้คราวที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๙๘ การผูกปี้เงินแปลงจึงเริ่มปฏิบัติอย่างจริงจัง
โดยมีการสำรวจห้ามผู้ซื้อเงินแปลงไวควย และมีบทลงโทษไวควยสำหรับเงินแปลงคนที่โกนผม
เบียดทั้ง ๔ ภายเกรงว่า จะต้องเสียเงินค่าแรงผูกปี้ "ให้เอาตัวส่งเข้าไป ณ กรุงเทพฯ จะ
ไต่กระทำโทษแล้วก็ หนาเป็นคพญาช่างหลวงจบนตาย"

^๑ หจข., ร. ๔ กท. ๑ สารตราว่าควยประกาศให้โกนผม จ.ศ. ๑๒๑๓, หน้า ๘๒.

^๒ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราว่าควยประกาศให้ญวาราชการเมืองชำระโทสุบเงิน

จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๒๓๕.

^๓ หจข., ร. ๔ กท. ๑ สารตราว่าควยประกาศให้โกนผม จ.ศ. ๑๒๑๓, หน้า ๘๒.

^๔ หจข., ร. ๔ กท. ๕ สารตราว่าควยประกาศผูกปี้สุบเงิน ณ หัวเมือง

จ.ศ. ๑๒๑๓, หน้า ๑๕๕. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก จ.)

โดยหลักการค่าแรงผูกปีที่เงินแปลงทองเสีย กำหนดไว้ ๑๕ ตำลึง หรือ ๖๐ บาท และจักเก็บทุก ๆ ๓ ปี เมื่อมีการผูกปี จำนวนเงิน ๖๐ บาทนี้ คิดรวมจากเงิน คาราชการที่ทุกคนต้องเสียแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ๓ ปี ปีละ ๑๘ บาท เป็นเงิน ๕๔ บาท บวกกับเงินค่าแรงผูกปีที่กำหนดไว้เป็นพิเศษสำหรับเงินแปลงอีก ๖ บาท ซึ่ง เป็นเงินจำนวนสูงกว่าเงินค่าแรงผูกปีในระบายนที่คนจีนต้องเสีย (อัตรา ๖ บาท สำหรับ ผูกปีคนจีนเริ่มมีในการผูกปี คราวปี พ.ศ. ๒๔๐๑) แต่เนื่องจากเงินแปลงมีอยู่ ๒ ประเภท คือ เงินแปลงที่มีสังกัดมูลนายกับเงินแปลงที่ไม่มีสังกัดมูลนาย ทำให้ในทางปฏิบัติ จำนวน เงินที่เงินแปลงแต่ละประเภทของเสียจริงจึงแตกต่างกันไป ดังนี้

๑. เงินแปลงมีสังกัด

เงินแปลงที่มีสังกัดมูลนายนี้ แม้จะสู้บั้นและไฉนเป็นเงิน แต่ก็มีใคถูกตัด รั้อออกจากทะเบียนแดง ดังนั้นจึงต้องถูกเกณฑ์แรงงานเป็นกตปีละ ๓ เดือนเช่นไพร่ ทั่วไป ด้วยเหตุนี้ จำนวนเงินค่าแรงผูกปีซึ่งเคยรวมเงินคาราชการและเงินค่าแรงผูกปี เป็น ๖๐ บาทนั้น จึงหักเงินคาราชการออก เงินแปลงมีสังกัดจึงเสียเงินในคราวผูกปี จริงเพียง ๖ บาท^๒ และคาฎกาหรือคาธรรมเนียม ๑ ตำลึง ๑ เฟื้อง^๓ โดยสารตรา กุลสารโวว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ ตำลึง เกียวกัน.

๒ ตำลึง เกียวกัน.

๓ หจธ., ร. ๔ กท. ๑๕ สารตราว่าควย

ตั้งศาลหลวง
ที่เจ้าเมืองกรมการ } ผูกปีซ่อมมีเงิน

ให้คนที่ไม่มีเงินแปลงตัวเป็นเงินเพราะรัฐจะใช้นั้นเสีย ค่าผูกมัดมากกว่าเงินปกติ ๑๕ ต่อ เป็นเงินคราวละ ๑๕/๒ ครั้งนี้พระราชทานพระบรมราชธิบายเพิ่มความ ออกมาให้เขาเมื่อกรมการทราบชั้วาคคนเพศไทยสูบดินจิกกลับเพศไวมุมนเงิน นั้น ให้เสียเงินราชการราษฎรชาวไทยตามเดิม เหมือนดังตัวเลขจ่ายเขาเดือนมี ๑๕/๒ สามปีเป็นเงิน ๑๓/๒ ให้เสีย คาผูกมัดตามฝ่ายอย่างเงินเป็นเงินแปลงไม่ตองจับค้าย เรืองนี้ฝ่ายหนึ่งเป็นเงินมีละ ๑๒ สามปีเป็นเงิน ๑/๒ มากกว่าเงินธรรมดาปรกติครั้งกำลังรวมกันเงินเป็นเงิน ๑๕/๒ ถ้าเป็นเงินแปลงที่ตักแล่นั้น ครั้นจะให้ผูกมัดเรียกเราเงินข้าง ๑๕/๒ เล่า บานชัยตักก็ไม่ได้ทุก ถึงปีก็ตองเขาเดือนรับราชการในหลวง และใช้ การชง เจ้าหม่อมขุนนายอยู่แลวจึงให้กิตตักเงินราชการเป็นสรวที่มุลนายไป เรียก เอาแต่ตัวเลขชงตองทุกสองแทนไปละ ๕/๒ สามปีเป็นเงิน ๑๑/๒ ให้ผูกมัด เรียกเอาเงินแต่ฝ่ายตางที่ไปไวมืออย่างเงินหนึ่งไซ ๑๐ วัน สามปีคิดเดือนหนึ่ง เป็นเงิน ๑/๒

๒. เงินแปลงไม่มีสังกัด

เงินแปลงพวกนี้ แม้จะถือว่าไคตักชาคให้เป็นเงินไปแล้วก็ตาม แต่จำนวนเงินค่าแรง ผูกมัดที่พวกนี้ตองเสียไม่ได้ใช้ตราเดียวกับที่คนจีนโดยปกติตองเสีย เพราะมีการพิจารณาว่า การกระทำเช่นนั้นยอมทำให้คนพวกที่ยังไม่ได้สักหังหลายทำตัวเป็นเงินไป เพราะไม่ตองถูกเกณฑ์ แรงงานเช่นเดียวกับไพร่ และเสียเงินค่าแรงผูกมัดเพียงเล็กน้อย ด้วยเหตุที่คนพวกนี้ไม่ถูกเกณฑ์ แรงงานเพราะยังไม่มีสังกัดจึงตองเสียเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้ คือ ๖๐ บาท และมีค่าฎีกาหรือ ค่าธรรมเนียมอีก ๓ สลึง ส่วนพวกสับยก และรับตัวซึ่งเคยได้รับการยกเว้นไม่ตองเกณฑ์แรงงาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ หจข., ร. ๔ กท. ๕ สารตราว่าค้ายประกาศผูกมัดมือเงิน ณ หัวเมือง จ.ศ. ๑๒๑๗, หน้า ๑๕๓.
 ๒ (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก จ.)
 หจข., ร. ๔ กท. ๑๕ สารตราว่าค้าย กงชาหลวง
 ไทเจ้าเมืองกรมการ ผูกมัดมือเงินเรียกเงิน
 ค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๒๗๓.

นั้น ก็ต้องเสียเงินเต็มจำนวนเช่นเดียวกับกับเงินแปลง ไม่มีสังกัด โดยสารตรา กล่าวไว้ว่า

ถ้าเป็นคน ^{สิบยก} ^{สิบตัว} และไพร่ยังไม่ไถ่คัก คนพวกนี้ไว้ตัวเป็นเงินชวกราชการค่างไทยไป
จะให้เสียแต่ $\frac{๑}{๒}$ เหมือนเงินปรกติ ถ้าจะให้เสียเหมือนพวกคักแล้วนั้น ก็จะเปบาท
ใหญ่ถูกหนุมารจะตองคักหลบหลีกแปลงเป็นเงินหนีราชการชวค่างไปเสีย เพราะฉะนั้นให้
ชวหลวงเจ้าเมืองกรมการเอาตัวเงินแปลงที่ยังไม่ไถ่คักนั้นมาผูกปี เรียกว่าเงินค่าง
ราชการเป็นธรรมเนียมค่างไทยปีละ $\frac{๔}{๒}$ สามปี เป็น $\frac{๑๓}{๒}$ เสียผูกค่างเงินอีก
ปีละ $\frac{๑}{๒}$ สามปีเป็นเงิน $\frac{๑}{๒}$ รวมกันเป็นเงิน $\frac{๑๕}{๒}$ เคม ตัวสับยกคุมไม่ได้

การกำหนดจำนวนเงินค่างผูกปีสำหรับเงินแปลงไว้มากนี้ ดูเหมือนว่าจะเป็นการ
ป้องกันไม่ให้คนพวกที่ไม่ใช่เงินหันไปสู่อื่น แต่ตามความเป็นจริงแล้ว เงินแปลงของเสียค่าง
ผูกปีเพียง ๒ บาทเท่านั้น เพราะจำนวนเงินค่างผูกปีสำหรับเงินแปลงนี้รวมเงินค่างราชการ
ซึ่งไพร่ที่ไม่คองถูกเกณฑ์แรงงานต้องเสียอยู่แล้ว วิธีการนี้จึงไม่อาจจะสัมฤทธิ์ผลจริง

อย่างไรก็ดี นับแต่คราวผูกปี พ.ศ. ๒๔๐๑ เป็นต้นไป จนถึงคราวผูกปี พ.ศ.
๒๔๑๓ ได้มีการลดหย่อนเกี่ยวกับจำนวนที่เงินแปลงต้องเสียลงอีก กล่าวคือ ถ้าเงินแปลงมี

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

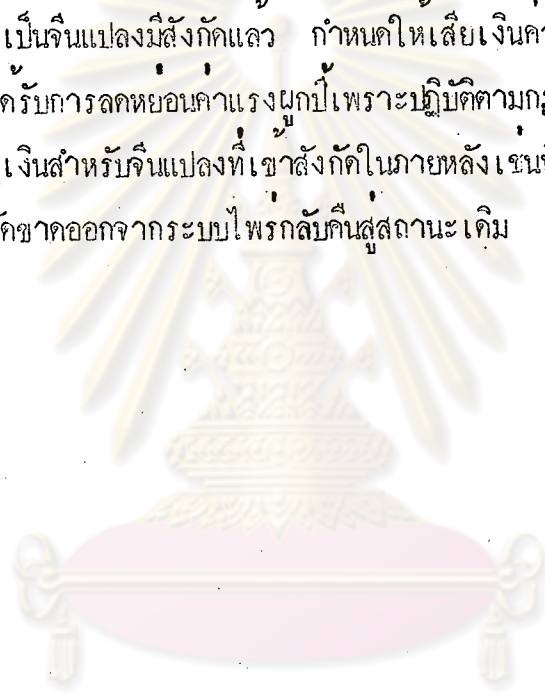
หจข., ร. ๔ กห. ๕ สารตราวาควยประกาศผูกปีขอมือเงิน ณ หัวเมือง

จ.ศ. ๑๒๑๗, หน้า ๑๕๓.

๒ หจข., ร. ๕ มท. ๓ สารตราถึงเจ้าเมืองกรมการให้ชวหลวงขึ้นไปผูกปีขอมือเงิน

จ.ศ. ๑๒๓๒, หน้า ๑๘๖. สารตราฉบับนี้เป็นสารตราฉบับสุดท้ายที่กล่าวถึงเรื่องการผูกปีเงินแปลง

สั่งกักคนใดก็ได้เสียเงินค่าแรงผูกปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ตามที่กำหนดไว้คือ ๒ บาท ในคราวผูกปี
 ครั้งต่อ ๆ ไป มีการลดหย่อนจำนวนเงินให้เหลือเพียง ๒ บาท หรือถ้าไม่เสียเงินก็อาจ
 ทำงานแทนหรือจ้างคนอื่นทำงานแทน ๑๐ วัน ส่วนเงินแปลงไม่มีสังกัดได้รับการลดหย่อนให้
 เสียเงินเพียง ๒๐ บาท หรือต้องทำงานหรือจ้างคนอื่นทำงานแทน ๑๐๐ วัน แต่การลดหย่อนนี้
 กำหนดเฉพาะเงินแปลงที่เคยเสียค่าแรงผูกปีคราว พ.ศ. ๒๓๕๕ ตามที่กำหนดเท่านั้น โดยถือ
 ว่าเป็นรางวัลที่ปฏิบัติตามกฎหมาย ส่วนเงินแปลงที่ไม่มีสังกัด ถ้าหากในการผูกปีคราวใหม่
 เมื่อใดก็ตามได้สักข้อมือเป็นเงินแปลงมีสังกัดแล้ว กำหนดให้เสียเงินค่าแรงผูกปีเช่นเดียวกับ
 เงินแปลงที่มีสังกัด ซึ่งได้รับการลดหย่อนค่าแรงผูกปีเพราะปฏิบัติตามกฎหมายคราวผูกปี พ.ศ.
 ๒๓๕๕ การลดจำนวนเงินสำหรับเงินแปลงที่เขาสังกัดในภายหลังเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า
 เป็นการกีดกันที่เคยถูกตัดขาดออกจากระบบไพร่กลับคืนสู่สถานะเดิม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จ.ศ. ๑๒๒๐, หน้า ๒๗๓ - ๒๗๔.
 หจช., ร. ๔ กห. ๑๕ สารตรา
 ฝั่งขวา
 ไทจากกรมการ
 ผูกข้อมือเงินเรียกเงินค่าแรง

ระเบียบวิธีการจัดการผูกปีและการดำเนินงาน

การเรียกเก็บเงินค่าแรงผูกปีในแต่ละคราว โดยทั่วไปมีขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินการในแต่ละรัชกาลไม่แตกต่างกันมากนัก การเปลี่ยนแปลงที่มีขึ้นเป็นเรื่องของรายละเอียดปลีกย่อยมากกว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในหลักการสำคัญ อย่างไรก็ตาม การประกาศบังคับใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะผูกปีจีน ร.ศ. ๑๑๕" เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๓ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิรูปการจัดเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ทั่วไปได้มีผลให้การจัดการผูกปีมีกฎหมายบังคับใช้อย่างเป็นทางการ ผิดไปจากเดิมที่มีเพียงทองคำหรือประกาศ^๓ แจงให้ทราบเท่านั้น และยังผลให้การจัดการผูกปีมีแนวปฏิบัติที่แน่นอนและแน่ชัดมากขึ้น

การจัดการผูกปีในแต่ละคราว อาจกล่าวถึงการดำเนินการ วิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ได้ดังนี้

ก. หน่วยงานที่ดำเนินการผูกปี

การผูกปีในระยะแรกนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการจัดการผูกปีคือ กรมพระคลังสินค้า กรมพระคลังสินค้ามีหน้าที่กราบบังคมทูลเสนอรายชื่อชาห์หลวงเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นชาห์หลวงออกไปจัดการ

ศูนย์วิทยพัชยากร

^๑โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ฉ.

^๒ พจน., ร. ๔ กห. ๒๗ สารตราว่าด้วยตั้งชาห์หลวงแต่ให้ผู้ว่าราชการกรมการ } ผูกปีชื้อมือจีน

จ.ศ. ๑๒๒๖, หน้า ๑๘๗.

^๓ "ประกาศผูกปีจีน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐,

หน้า ๘๘ - ๘๑.

^๔ เอช.จี. ลาววิทท เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ,

หน้า ๓๔๑.

ผู้ปฏิ การผู้ปฏิก่อนหน้าคราวปี พ.ศ. ๒๔๓๔ มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ากรมพระคลังสินค้านำข้าหลวงของตนไปดูแลการผู้ปฏิในเมืองต่าง ๆ รวมทั้งข้าหลวง กรมอนทิมหน้าที่ดูแลและปกครองเมืองนั้น ๆ เป็นศกนา การผู้ปฏิในเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นเมืองในการปกครองและดูแลของกรมมหาดไทย มีข้าหลวงจากกรมมหาดไทยออกไปจัดการผู้ปฏิ ก็จะมีข้าหลวงจากกรมพระคลังสินค้าไปพร้อมด้วย กรณีเมืองในบังคับกรมท่าและกรมพระกลาโหมก็เช่นกัน ซึ่งอาจแสดงถึงความรับผิดชอบโดยตรงในการผู้ปฏิของกรมพระคลังสินค้า

การที่กรมพระคลังสินค้านำหน้าที่จัดการผู้ปฏิโดยตรงนี้ อาจเป็นเพราะกรมนี้มีหน้าที่สำคัญในการ เป็นตัวแทนของหลวงศกตอชื้อขายสินค้าต่าง ๆ กับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ทำให้กรมพระคลังสินค้าต้องติดต่อกับเรือสินค้าต่าง ๆ ในระยะที่การค้าผูกขาดยังดำรงอยู่ไทยมีการติดต่อกาขายกับจีนเป็นสำคัญ ดังนั้นกรมนี้จึงต้องติดต่อกับเรือสินค้าที่มาจากจีนเป็นประจำ ดังโลกกล่าวแลวว่า การเดินทาง เขามาของเงินมีพาหนะสำคัญคือเรือสำเภา ฉะนั้น จึงอาจเป็นไปได้ที่กรมพระคลังสินค้าไม่มีหน้าที่เพียงแต่การติดต่อกับเรือสินค้าเท่านั้น อาจมีหน้าที่ในการตรวจนับจำนวนคนจีนที่เดินทาง เขาออกกวยขอสำเนียบฐานนี้อาศัยเหตุผลที่ว่า การผู้ปฏิในแต่ละคราวนั้น ผู้ปกครองท้องถิ่นในเขตต่าง ๆ ต้องรวบรวมรายชื่อจีนต่าง ๆ ในเขตปกครองของตนแล้วแจ้งให้ข้าหลวงทราบ และ

๑ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยา เสด็จกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กรวยบังคมผู้ลรัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๑๑๐.
 ๒ หวญ., ร. ๓ เลขที่ ๑๒๕ บัญชีผู้ปฏิชอมือจีน จ.ศ. ๑๒๐๘
 ๓ เอช.จี. กวาริทซ์ เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, หน้า ๓๘๑.
 ๔ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราวากวยโยหษาหลวงแลญวาราชการเมืองผู้ปฏิชอมือจีนเรียกเงาเวง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๘๘ และ ๑๕๑ - ๑๕๒.

เมื่อการผูกปิ่นเสีจูลิ้นลงแล้ว ข้าหลวงผูกปิ่นผู้รับผิดชอบเขมรกรมการทองปิ่นบัญชีเงิน
จำนวนคณเงินไปให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบด้วย บัญชีเขมรนี้ ในรัชกาลที่ ๓ พบว่า
ไม่ใช่บันทึกเฉพาะชื่อเงินที่เสียเงินค่าแรงผูกปิ่นเท่านั้น โดบันทึกชื่อภรรยาและบุตรเงินเอา
ไว้ด้วย” ดังนั้นจึงอาจพิจารณาได้ว่า การออกไปจัดการผูกปิ่นของกรมพระคลังสินค้า
เป็นการตรวจสอบจำนวนเงินภายในกับยอดจำนวนคนเงินเขาออก อย่างไรก็ตามนี้ เป็น
เพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น

การจัดการผูกปิ่นโดยกรมพระคลังสินค้าได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการตั้งกรม
ช่วยขึ้นแทน ทำให้ตราผูกปิ่นในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ การจัดการผูกปิ่นทั้งหมดเป็นหน้าที่ของ
กรมช่วยเพียงกรมเดียว แต่กรมช่วยจัดการผูกปิ่นได้เพียงตราเดียวก็มีการเปลี่ยนแปลง
อีก ทั้งนี้เป็นผลมาจากในระยะที่มีการปฏิรูปการจดทะเบียนภาษีอากรในด้านต่าง ๆ ซึ่งทำให้
ไม่ใช่เฉพาะแต่การผูกปิ่นเท่านั้นที่มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่จัดเก็บ ภาษีอากรอื่น ๆ
ก็มีการแปรเปลี่ยนไปด้วย เพื่อสะดวกในการศึกษาจึงจัดทำตารางแสดงหน่วยงานที่
รับผิดชอบในการจัดการผูกปิ่นต่าง ๆ ให้ปรากฏ ดังนี้

๑ หวญ., ร. ๓ เลขที่ ๔๔ ใบบอกหลวงวังกรมการ เมืองวิเชียรบอกส่งเงิน
ผูกปิ่นเมืองวิเชียร เมืองบัวชุม เมืองไชยาตาด จ.ศ. ๑๒๑๑.
๒ "ประกาศผูกปิ่น รัตนโกสินทรศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐,
หน้า ๘๘.

๓ ไปรฤการยละเอียดใน สมสวาท ขานโรยสิทธิ์ การปฏิรูปภาษีอากรรัชสมัย
สมเด็จพระปิยมหาราช, เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๖๖ (กรุงเทพมหานคร :
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๘).

ตารางที่ ๒ แสดงรายชื่อหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการจัดการผูกปี้

การผูกปี้กราวพ. ศ.	หน่วยงานที่จัดการผูกปี้	สังกัด	หมายเหตุ
ระยะแรกถึง ๒๔๓๑	กรมพระคลังสินค้า	กรมพระคลังมหาสมบัติ	จัดเก็บร่วมกับกรมอื่นๆ
๒๔๓๔	กรมส่วย	กรมพระคลังมหาสมบัติ	จัดเก็บทั้งประเทศ
๒๔๓๗	กรมสรรพากร	กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	จัดเก็บทั้งประเทศ
๒๔๔๐	กรมกองตระเวน	กระทรวงนครบาล	จัดเก็บมณฑลกรุงเทพฯ
	กรมสรรพากร	กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	จัดเก็บมณฑลหัวเมือง
๒๔๔๓, ๒๔๔๖, ๒๔๔๘	กรมสรรพากรใน	กระทรวงนครบาล	จัดเก็บมณฑลกรุงเทพฯ
	กรมสรรพากรนอก	กระทรวงมหาดไทย	จัดเก็บมณฑลหัวเมือง

ที่มา : "ประกาศผูกปี้เงิน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐, หน้า ๕๘, "ประกาศกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๓, หน้า ๕๘. หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๓, ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๕ ประกาศกระทรวงนครบาลเรื่องกำหนดผูกปี้เงิน ร.ศ. ๑๑๖, ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๓, และ หจข. ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๖ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕ ๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘

เมื่อถึงกำหนดการผูกปิ่นในแต่ละคราว จะมีประกาศแจ้งให้คนจีนทราบถึงหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการผูกปิ่น ก่อนหน้าที่กรมส่วยจะเข้ามาจัดการผูกปิ่น กรมมหาดไทย กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมท่า จะมีสำตราแจ้งไปให้เจ้าเมืองและกรมการ หรือผู้ว่าราชการเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในการควบคุมดูแลของนครบาลถึงกำหนดการผูกปิ่น และแจ้งถึงการส่งชาหลวง หรือมอบหมายให้เจ้าเมืองและกรมการ หรือผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้จัดการผูกปิ่น พร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับตราประจำครั้ง ใบเสร็จรับเงิน ตลอดจนข้อบังคับอื่น ๆ โฉกแก่ การทำบัญชีสำรวจคนจีน วิธีการผูกปิ่น บทลงโทษคนจีนในบางกรณี กำหนดการส่งเงิน และยังมีหนังสือติดต่อแจ้งไปให้กงสุลชาติต่าง ๆ ทราบด้วย เพื่อให้กงสุลจางของกงในบังคับต่างชาติไปเสียดำผูกปิ่น และให้กงสุลทำบัญชีชื่อคนจีนในบังคับของตนแจ้งให้ทราบ เพื่อดูออกหนังสือสำคัญไม่ยกเว้นค่าแรงผูกปิ่นให้

กำหนดการผูกปิ่นแต่ละคราวปี พ.ศ. ๒๔๔๐ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และกระทรวงพระนครบาลจะมีประกาศแจ้งให้คนจีนทราบถึงกำหนดเริ่มการผูกปิ่น และการตรวจจับเงินที่ยังไม่ได้ผูกปิ่นในเขตเมืองที่กรมในสังกัดของตนจัดการผูกปิ่น ต่อเมื่อมีพระราชบัญญัติลักษณะผูกปิ่น ร.ศ. ๑๑๕ แล้ว กฎหมายจึงเป็นข้อบังคับทั่วไป และเมื่อถึงกำหนดการผูกปิ่นแต่ละคราว กระทรวงมหาดไทย หรือกระทรวงพระนครบาล ซึ่งเป็นต้นสังกัดกรมที่จัดการผูกปิ่นจะออกกฎเสนาบดีเพื่อรับบังคับการผูกปิ่นในเมืองที่อยู่ในขอบข่ายอำนาจการจัดการของตน โดยระบุถึงหลักเกณฑ์สำคัญและระเบียบวิธีการต่าง ๆ ซึ่งไม่แตกต่างกันไปจากก่อนหน้านี้นัก แต่มีรายละเอียดและวิธีการรัดกุมมากขึ้น ตลอดจนการกำหนดหน้าที่การจัดการผูกปิ่นของเจ้าพนักงานต่าง ๆ ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชนิพนธ์ประพันธ์พงศาวดารมังคละ รัชกาลที่ ๕ ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

๒ ไปรภฏกราบละเอียดข้ออย่างสำตราในภาคผนวก ก และ ข

๓ หจข., ร. ๕ กต. ๒๕ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงกงสุลโปรตุเกส ค.ศ. ๑๘๗๖.
๔ ภูมิภาคผนวก ฉ. และ ช.

ข. การส่งข้าหลวงออกไปจัดการผูกปี

ก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. ๒๔๓๕ การผูกปีแต่ละคราวมีการ
แต่งตั้งข้าหลวงหรือตัวแทนของหลวงออกไปดำเนินการผูกปี โดยเป็นหน้าที่ของกรมที่
รับผิดชอบโดยตรงในระยะแรก คือ กรมพระคลังสินค้า และกรมช่วยในการผูกปี
คราวปี พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นผู้กราบบังคมทูลฯ เสนอรายชื่อบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้พระ
มหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงจัดการผูกปี ส่วนเมือง
ที่อยู่ทางไกลมักเสนอให้เจ้าเมืองและกรมการ หรือผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ดำเนินการ
ผูกปี

การผูกปีนับตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ พบว่า เมืองต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับเขตปกครอง
ของกรมท่า กรมพระกลาโหม และกรมมหาดไทย จะมีการส่งข้าหลวงจากกรมเหล่านี้
ออกไปจัดการผูกปี พร้อมด้วยข้าหลวงจากกรมพระคลังสินค้า หรือในบางเมืองเป็น
มหาดเล็กแทน เป็นต้นว่า การผูกปีคราวปี พ.ศ. ๒๓๘๘ เมืองกรุงเก่ามีข้าหลวง
จากกรมมหาดไทยออกไปพร้อมกับข้าหลวงกรมพระคลังสินค้า เมืองราชบุรีมีข้าหลวง
จากกรมพระกลาโหม และข้าหลวงที่เป็นมหาดเล็ก และข้าหลวงชุดหนึ่งมักคุมการผูกปี
เพียงเมืองเดียว นอกจากเมืองเล็ก ๆ เช่น อ่างทอง พรหมบุรี อินทรบุรี ลพบุรี จึง
มีข้าหลวงชุดเดียวทำการ ในกรุงเทพฯ ปรากฏว่า ในปีเดียวกันนี้มีการตั้งข้าหลวงจัดการ
ผูกปีที่หน้ากรมพระคลังสินค้าแห่งเดียวถึง ๘ คน ทั้งนี้ เป็นข้าหลวงจากกรมพระคลังสินค้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

๒ คน กรมมหาดไทย กรมท่า กรมเมือง กรมพระสัตรี กรมพระคลังมหาสมบัติ และมหาดเล็ก ฝ่ายละ ๑ คน ที่เห็นเช่นนี้จึงเห็นเพราะ กรุงเทพฯ มีคนจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และแต่ละคนมีฐานะต่างกันไป เช่น อาจเป็นจีนโพธิ์ หรือจีนขุนนาง ตลอดจนกระทั่งจีนใหม่จึงอาจจำเป็นที่จะต้องมีการตรวจตราและดำเนินการผูกไปทั่วถึงส่วนเมืองที่อยู่ห่างไกล มักเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองและกรมการดำเนินการผูกไปเอง เป็นศักราช การผูกปีคราวเดียวกันนี้ เมืองขุขันธ์พระภคลาใหม่มีถึง ๑๔ เมือง ใน ๑๘ เมืองที่ให้เจ้าเมืองกรมการจัดการผูกไปเอง การจัดส่งชาหลวงในลักษณะนี้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงกลางรัชกาลที่ ๕

ในรัชกาลที่ ๕ การผูกปีคราวปี พ.ศ. ๒๔๓๑ มีการตั้งชาหลวงไปผูกปีลดเหลือเพียงคนเดียวไม่แต่งตั้งเป็นคู่เช่นแต่เดิม และแต่ละคนต่างก็มีเมืองอยู่ในการจัดการผูกปีหลายเมือง บางคนถึง ๘ เมืองด้วยกัน ต่อมาเมื่อคราวผูกปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จำนวนเมืองที่ชาหลวงแต่ละคนเข้าไปจัดการผูกปีจึงลดจำนวนลงเพื่อให้จัดการได้ทั่วถึง หรือเมืองใดที่มีชาหลวงประจำการอยู่ก็ให้ตั้งชาหลวงผู้หนึ่งเป็นชาหลวงผูกปีไปด้วย เมืองที่ไม่ได้แต่งตั้งชาหลวงไปจัดการผูกปี ก็มอบหมายให้ผู้ว่าราชการเมืองดำเนินการต่อไปเช่นเดิม โดยชาหลวงหรือผู้ว่าราชการเมืองซึ่งจัดการผูกปีพวกนี้ จะได้รับผลประโยชน์จากการผูกปี ด้วยการได้รับค่าธรรมเนียมผูกปีเป็นค่าตอบแทนซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการคิดหักเป็นค่าใบเสร็จในอัตราร้อยละ ๑ บาทของเงินค่าธรรมเนียม นอกจากนี้ใน

ศูนย์วิทยพัชรายากร
 ๑๒๕๕ กรุงเทพมหานคร

๑ หวญ., จดหมายเหตุ ร. ๓ เลขที่ ๑๒๕ บัญชีผูกไปชอมอจีน จ.ศ. ๑๒๐๘

๒ เรื่องเดียวกัน

๓ หจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

๔ หจข., ร. ๕ กห. ๘๖ สารตราถึงผู้ว่าราชการเมืองกรมการให้ชาหลวงออกไปผูกไปชอมอจีน เมืองวันใน ๖ เมือง จ.ศ. ๑๒๔๗, หน้า ๘๒.

คราวผูกปิ่น ฟ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นต้นไป ถ้าพวกนี้จับเก็บค่าแรงผูกปิ่นได้มากกว่าการผูกปิ่นคราว
ก่อนเท่าใดมีกำหนดให้ "สิบลดหนึ่ง" สำหรับผู้จัดการเวลานี้ กล่าวคือ "เจ้าเมืองโค
ผูกปิ่นได้จึ้นมากกว่าจำนวนปีเถาะนพศกขึ้นไป ๑๐ คน พระราชทานยกให้คนหนึ่งเป็นร
างวันเกษาทรงกรมการทุกเมือง" ^๒ เพื่อเป็นการกระตุ้นการทำงาน ส่วนการผูกปิ่น
ในคราวตอ ๆ มานับแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ การแต่งตั้งข้าหลวงออกไปจัดการผูกปิ่นเป็นอันยุติ
เจ้าพนักงานประจำกรมต่าง ๆ ซึ่งจัดการผูกปิ่นทำหน้าที่แทน ^๓ โดยพวกนี้ไม่ได้รับ
เงินผลประโยชน์ตอบแทนจากค่าธรรมเนียมเลยสักอย่างใด เพราะเป็นระยะที่เจ้าพนักงาน
มีเงินเก็บประจำแล้ว การเปลี่ยนให้ราชการประจำจัดการผูกปิ่นแทนข้าหลวงนี้
ทำให้รัฐบาลได้รับเงินได้เต็มตามอัตราโดยไม่ต้องหักค่าธรรมเนียมเช่นแต่เดิม

ค. ตราประทับครึ่งและใบเสร็จ

ในการผูกปิ่นแต่ละคราว สิ่งสำคัญที่ข้าหลวงหรือเจ้าพนักงานต่าง ๆ ที่
จัดการผูกปิ่นต้องใช้เพื่อการผูกปิ่น คือ ตราประทับครึ่งและใบเสร็จรับเงิน หรือใบสำคัญ
ชนิดต่าง ๆ ดังนี้

^๑ หจข., ร. ๕ มท. ๓ สารตราถึงเจ้าเมืองกรมการให้ข้าหลวงขึ้นไปผูกปิ่น
ขอมือจัน จ.ศ. ๑๒๓๒, หน้า ๑๘๘.

^๒ หจข., ร. ๕ มท. ๓ สารตราถึงเจ้าเมืองกรมการให้ข้าหลวงไปผูกปิ่น
ขอมือจัน, หน้า ๑๘๘.

^๓ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๕ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี ผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ มีไปถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย, ๒๕ มีนาคม
ร.ศ. ๑๑๕.

๑. ตราประทับครึ่ง

การผูกปิ่นโตกับคนจีนแต่ละคนที่เสียค่าแรงผูกปิ่นโต เจ้าพนักงานจะใช้
เชือกป่าน หรือสายแถบแดงผูกที่ข้อมือชายเดาว่าครึ่งหรืออันดับจากการรถไฟคิด
หุ้มนมเชือกผูกไว้นั้น โดยมีตรา ๒ ดวง ประทับครึ่งอีกที่หนึ่งคาบละดวง เพื่อแสดง
ว่าเป็นที่ผูกเพราะเสียเงินค่าแรงแล้วจริง

ตราประทับครึ่งมี ๒ ประเภท ประเภทแรกเป็นตราตามเมือง หรือ
ตราที่บ่งบอกชื่อเมืองที่มีการผูกปิ่นโต ส่วนอีกประเภทหนึ่ง เป็นตรารูปต่าง ๆ
ซึ่งแตกต่างกันเพื่อใช้สับเปลี่ยนระหว่างเมืองในการผูกปิ่นโตแต่ละคราว เพื่อป้องกันไม่ให้
คนจีนในเมืองนั้นนำปิ่นโตกลับมาใช้อีก การผูกปิ่นโตแต่ละคราว ขาดดวงหรือเจ้าพนักงาน
ตองนำดวงตราทั้ง ๒ ประเภทนี้ไปถวายอย่างละดวง

ตราประทับประเภทที่สอง แต่เดิมมีรูปสัตว์ รูปดอกไม้ หรือรูป
สิ่งของ เช่น รูปม้า รูปดอกจันทน์ รูปปู รูปชะอม ตลอดจนกรมสวยเขามาจัดการ
ผูกปิ่นแทนกรมพระคลังสินค้า คราวปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงมีการเปลี่ยนแปลงตราประทับ
ทั้งนี้เพราะตราประทับครึ่งทั้ง ๒ ประเภทที่เคยใช้อยู่ ๑๘ ดวงนั้นเหลืออยู่เพียง ๒๗
ดวง ดวงที่เหลือกลับเดือน ดังนั้นจึงมีการแกะตราใหม่ขึ้นใช้ ตราประทับสองนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

๑
พ.ศ., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕ ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐

๒
เรื่องเกี่ยวกับ

๓
พ.ศ., ร. ๕ ก. ๕๔ ประกาศใหญ่วาราชการเมืองผูกปิ่นโตจีน จ.ศ. ๑๒๕๐,
หน้า ๓๔๖ - ๓๔๗ ฎีกาฉนวนก ค.

จึงมีการเปลี่ยนจากตรารูปต่าง ๆ เป็นตราจุดมงกุฎแทน โดยในแต่ละวงมีเลขไทย
กำกับตั้งแต่หนึ่งจนครบเจ็ดสิบสามตามจำนวนวงตราที่ใช้ เพื่อสับเปลี่ยนใช้ในการ
ผูกปีแต่ละคราวคั้งเดิม ส่วนทรานามเมืองคงใช้รูปเดิมเพียงแต่แกะตราขึ้นใหม่
ตราประทับครั้งนี้ สันนิษฐานว่าคงใช้ต่อมาอีก แมว่ากรมด้วยจะไม่ได้ออกตราผูกปีอีก
ต่อไป และคงมีการเพิ่มจำนวนวงตรามากขึ้น เพราะในระยะหลัง ๆ การจัดการ
ผูกปีมีการเพิ่มที่ทำการมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตมณฑลกรุงเทพฯ หรือสถานที่จัดการ
ผูกปีมีมากขึ้น ตราประทับครั้งที่เจ้าพนักงานต้องไปขอเพิ่มปริมาณมากขึ้นตามไปด้วย

๒. ใบเสร็จ

นอกจากคนจีนจะต้องผูกปีที่ขอมือเมื่อเสียเงินค่าแรงแล้ว ยังได้รับใบเสร็จ
หรือที่เรียกในสมัยนั้นว่า "ใบฎีกา" หรือ "ตัวสำคัญ" อีกด้วย ส่วนผู้ที่เสียเงิน
ในอัตราที่ไม่ต้องผูกปีก็จะได้รับใบฎีกานี้เช่นกัน แต่ระบุอัตราเอาไว้อย่างต่างกัน ดังนั้น
จึงมีใบเสร็จ ๒ ประเภทในการผูกปี คือ "ใบฎีกานี้" และ "ใบฎีกาเปล่า"

^๑ หจช., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.
^๒ หจช., ร. ๔ กท. ๒ สารตราว่าด้วยโทษาหลวงแลผู้อาราขการเมืองผูกปี
ขอมือจีนเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๕๑.
^๓ ขุนหลวงพระไกรศรี (รวบรวม), กฎหมายไทย, "ประกาศกระทรวง
นครบาลเรื่องกำหนดผูกปีจีน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖", ๖ : ๒๒๐๒.
^๔ หจช., ร. ๕ กท. ๒๒ ประกาศผูกปีขอมือจีน จ.ศ. ๑๒๔๑, หน้า ๘.
^๕ เรื่องเดียวกัน.

ใบเสริญนี้จะมีรายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลที่ผูกข้อมือเวลานั้น ๆ กล่าวคือ "ใส่ชื่อ
รูประหัน มีคำหนี แผล ปาน ไข่ และคำปลานลงไว้ในฎีกาให้ชัด" เพื่อป้องกัน
ไม่ให้ผู้อื่นนำใบเสริญนี้ไปใช้แทน

ในระยะแรก ใบเสริญนี้พิมพ์ด้วยกระดาษหนัง แต่มีข้อเสียอยู่หลายประการ
และไม่อาจใช้เป็นหลักฐานสำหรับการตรวจสอบที่แน่นอนได้ ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีคนชว
ใบเสริญเก็บไว้ที่เจ้าพนักงาน ดังนั้น เมื่อกรมช่วยเข้ามาจัดการผูกข้อมือจึงพิมพ์ใบเสริญ
ด้วย "กระดาษฝรั่ง" แทนและเย็บเป็นเล่ม ๆ ละ ๑๐๐ ใบ แต่ละใบมีส่วนที่เป็น
คนชวไว้ด้วย เพื่อ "สำหรับฉีกให้แก่นักโทษหนึ่ง ก็คืออยู่กับเล่มประจำอภิศตวรรษหนึ่ง
สำหรับจะโคตรจรรยาวันแตร จำนวนเงินไม่ให้คลาดเคลื่อนกับบัญชีโดยง่าย กับ หนึ่ง
เมื่อสิ้นจำนวนผูกข้อมือแล้วถึงจะมีเหตุการณ์สิ่งใดเกิดขึ้นจำเป็นที่จะต้องค้นหาชื่อแลแซ
คำหนี รูปพรรณเงินก็ค้นได้โดยง่าย"

ใบเสริญนี้มีความสำคัญกว่าที่ข้อมือมาก เนื่องจากที่ข้อมือเป็นเครื่องหมาย
ช่วยให้สังเกตงายวาจันคนใดเสียเงินแล้ว ส่วนใบเสริญนั้นระบุชัดเจนว่าใครคือผู้เสีย
เงินนั้นแล้ว ดังนั้นผู้เสียค่าแรงผูกข้อมือแล้วจึงต้องเก็บใบเสริญนี้ไว้เป็นหลักฐานเสมอ
เพราะเมื่อมีการตรวจจับคนเงินผูกข้อมือใด เจ้าพนักงานต้องอาศัยดูใบเสริญด้วย ถ้า
พบว่าเงินคนใดมีที่ข้อมือแต่ไม่มีใบเสริญ เงินคนนั้นต้องเสียเงินค่าแรงผูกข้อมือใหม่เต็มตาม

๑ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราว่าด้วยโทษอาหวางแลญวาราชการเมือง
ผูกข้อมือเงินเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๑๔๒.
๒ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.
๓ เรื่องเดียวกัน.

อัตรา ส่วนเงินที่มีใบเสร็จแต่ไม่มีที่ข้อมือ เสียเงินเฉพาะค่าธรรมเนียมผูกปิ่นเท่านั้น

ง. การดำเนินการผูกปิ่น

คนจีนประกอบอาชีพต่าง ๆ กระจุกกระจายกันอยู่ทั่วประเทศ และมี การเปลี่ยนแปลงโยกย้ายอยู่เสมอ โดยเฉพาะในกลุ่มคนจีนรับจ้าง ขณะเดียวกันการ ภายเหวี่ยงระหว่างคนจีนภายในและภายนอกประเทศเกิดขึ้นเป็นประจำ ประกอบกับรัฐบาล ไม่ได้ควบคุมคนจีนไว้อย่างเข้มงวด ฉะนั้นการเรียกเก็บเงินค่าแรงผูกปิ่นจากคนจีนแต่ละคนจึงไม่สามารถบังคับให้คนจีนมาเสียเงินได้โดยตรง โดยเฉพาะกรณีจีนจรหรือจีน ลูกค้า และจีนกุ๊ยซึ่งมีที่พักอาศัยไม่แน่นอน ผูกกับคนจีนที่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งหรือมี ครอบครัวเป็นการแน่นอนซึ่งรัฐบาลสามารถอาศัยผู้ปกครองในเขตพื้นที่นั้น ๆ ในการบังคับให้คนจีนพวกนี้มาเสียเงินค่าแรงผูกปิ่นได้ ด้วยเหตุนี้ การผูกปิ่นในแต่ละคราวจึงต้องแบ่ง ช่วงเวลาทำงานสำคัญเป็น ๒ คาบด้วยกันคือ

๑. ช่วงระยะเวลาการผูกปิ่น

ช่วงระยะเวลาที่จะเริ่มตั้งแต่นักการประกาศให้คนจีนทราบถึงกำหนดการผูกปิ่น ในคราวนั้น ๆ หรือเมื่อมีสารตราแจ้งไปให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองต่าง ๆ เตรียม การผูกปิ่น อันได้แก่ การทำบัญชีรายชื่อคนจีนที่ต้องผูกปิ่น และบัญชีรายชื่อคนจีน

"ประกาศผูกปิ่น รัตนโกสินทรศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐, หน้า ๒๒๓.

๒ ทรจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๓ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๓ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘.

ประเภทต่าง ๆ เพื่อเตรียมไว้สำหรับเป็นหลักฐานที่จะมาทำเนียบการผูกปี้ เมื่อ
 ชาวหลวงผูกปี้ซึ่งเป็นที่แทนจากกรมที่ตองรับนิคชอบในเมืองนั้น ๆ เดินทางไปถึงจึงเริ่ม
 จัดการผูกปี้ ส่วนในเมืองที่ไม่ใช่ชาวหลวงผูกปี้ตลอดไปจัดการ การผูกปี้จะเริ่มเมื่อ
 มีการนำสิ่งของสำคัญที่ใช้ในการผูกปี้ เช่น ทรายประทัดรัง และใบเสด็จไปส่งมอบให้
 เจ้าเมืองและกรมการเมืองนั้น ๆ อย่างไรก็ตามที่ กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีการกำหนดการ
 เริ่มตนผูกปี้ในแต่ละคราวให้ทราบชัดเจน ๒ กระทั่งตามการเริ่มตนในแต่ละคราวก็ไม่
 เหมือนกันทุกครั้ง การเริ่มตนผูกปี้จึงอาจเริ่มในเดือนใดเดือนหนึ่งในคราวมีการผูกปี้
 เป็นตนว่า เดือนเมษายน ๓ มิถุนายน ๔ หรือกรกฎาคม ๕ แลวแต่จะมีการกำหนดในแต่ละ
 คราว การผูกปี้ในช่วงเวลาแรกนี้มีการดำเนินการดังนี้

ก) การสำรวจและทำบัญชีรายชื่อคนเงิน

ก่อนหน้าการผูกปี้ในแต่ละคราว จะมีการประกาศเรื่องกำหนดการผูกปี้แจ้ง
 ไปทคนเงินทราบล่วงหน้า และมีสำตราแจ้งไปให้เจ้าเมืองกรมการเมือง หรือผู้ราชการ

๑ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราว่าด้วยให้ชาวหลวงและผู้ราชการเมืองผูกปี้
 ขอมือเงิน เรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๑๕๐.

๒ โดยมีประกาศแจ้งให้ประชาชนทราบว่า จะเริ่มการผูกปี้ในวัใดเดือนใด
 ส่วนในหัวเมืองนั้นขึ้นอยู่กับการเดินทางไปถึงของชาวหลวง

๓ หจข., ร. ๔ กท. ๓๓ สารตราว่าด้วยให้ผู้ราชการเมือง กรมการเมือง
 ผูกปี้ขอมือเงิน จ.ศ. ๑๒๒๔, หน้า ๒๓๐.

๔ "ประกาศผูกปี้เงิน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐", ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐,
 หน้า ๘๘.

๕ หจข., ร. ๕ กท. ๘๖ สารตราถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์ให้ชาวหลวงไปผูกปี้
 ขอมือเงิน จ.ศ. ๑๒๔๗, หน้า ๔๗.

เมืองต่าง ๆ ควบ เพื่อให้พระราชกรณียกิจดำเนินการสำรวจและทำบัญชีรายชื่อบุคคลเงิน
 ประเภทต่าง ๆ ทั้งเงินคงเมือง เงินจร และเงินลูกค้าในท้องที่ของกรม สำหรับขึ้นเสนา
 กองกลางที่จะออกไปจัดการผูกปี การสำรวจนี้ เจ้าภาษีมีหน้าที่ต้องทำบัญชีควบเช่นกัน
 โดยสารตราที่กำหนดให้ "เจ้าเมืองกรมการหาตัวเจ้าภาษีแขวงนายบุญนายอำเภอ
 ให้นำบัญชีรายชื่อบุตรภรรยาตั้ง บ้าน } คงเมืองและเงิน ลูกคา } ในแขวง
 เวียง } จอร์ }

จังหวัดบ้านเมืองผู้แทนกลางเจ้าเมืองกรมการให้สิ้น" การที่เจ้าภาษีเข้ามาในส่วน
 รวมในการทำบัญชีคนเงินด้วย สืบมีฐานว่า คงเป็นความประสงค์ของหลวงที่จะให้เจ้า
 ภาษีขึ้นบัญชีรายชื่อบุคคลเงินที่ทำงานอยู่กับเจ้าภาษีเหล่านี้ การทำบัญชีรายชื่อบุคคลเงินนี้กำหนด
 ไว้ทุกคราวในการผูกปีแต่ละครั้ง และบัญชีนี้ในรัชกาลที่ ๓ มีรายละเอียดไม่เฉพาะแต่
 คนเงินที่เสียค่าผูกปีเท่านั้น ใกรวมถึงภรรยาและบุตรเงินคนนั้นด้วย แต่ในระยะหลังไม่
 พบบัญชีเล่มนี้อีก แต่เชื่อว่าน่าจะมีการปฏิบัติในทำนองเดียวกันและตามข้อกำหนดในสารตรา
 รายชื่อนี้จึงเป็นบัญชีสำรวจคนเงินที่ต้องผูกปี และบัญชีสำรวจจำนวนคนเงินไว้ในตัวด้วย

การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะผูกปี ร.ศ. ๑๑๕ ทำให้การสำรวจ
 รายชื่อบุคคลเงินเมื่อการผูกปีในคราว พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นระเบียบและรัดกุมยิ่งขึ้น เพราะ
 มีการสำรวจคามบ้าน โรงงานต่าง ๆ ตลอดทั้งกำหนดวันที่คนเงินต้องเสียค่าแรงผูกปี
 ไว้ด้วย โดยอาศัยเจ้าพนักงานในท้องที่นั้น ๆ ดำเนินการสำรวจ และยังอนุญาตให้เงิน
 ที่มีคนเงินอยู่ในความดูแลมาก เช่น ในโรงสี โรงเลื่อย ดำเนินการสำรวจด้วย กระนั้น

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร

พ.ศ. , ร. ๘ กท. ๒ สารตราว่าด้วยให้หาหลวงแลดูวาราชการเมืองผูกปี
 รถมือเงินเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๕๐. ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก.

ก็ตาม การสำรวจนี้สำรวจเฉพาะรายเดือนเงินที่คงอยู่ และเป็นเงินคงเมืองและเงินที่ได้รับยกเว้นเท่านั้น ส่วนเงินจริงที่ไปเสียเงินเอง ทั้งนี้คงเพราะยากที่จะสำรวจคนเงินเหล่านี้ได้ เนื่องจากพวกนี้ไม่ได้อยู่ที่แน่นอน ความประสงค์ที่จะผูกมัดให้ทั่วถึงโดยอาศัยบัญชีสำรวจ และการกำหนดวันผูกมัดของแต่ละคนจึงมี "บำเหน็จ" ให้สำหรับกำหนดและผู้ใหญ่บ้านที่ช่วยสำรวจคนเงิน และยกเว้นการผูกมัดให้สำหรับคนเงินที่ช่วยสำรวจบัญชีด้วย

การสำรวจทำบัญชีเงินก่อนหน้าการผูกมัดแต่ละคราว จึงเป็นประโยชน์สำหรับข้าหลวงหรือเจ้าพนักงานเพื่อใช้ตรวจสอบยอดจำนวนคนเงินที่มาผูกมัดครบถ้วนหรือไม่ และเป็นประโยชน์ในการกรอกรายละเอียดเกี่ยวกับเงินที่เสียค่าแรงผูกมัดนั้น ๆ ลงในใบเสร็จ

ข. การผูกมัด

เมื่อข้าหลวงเดินทางไปถึงเมืองที่กำหนดให้ผูกมัด หรือเมื่อถึงกำหนดผูกมัดในเขตกรุงเทพฯ จะมีการกำหนดสถานที่บางแห่ง เช่น สถานที่สำรวจ ที่ทำการอำเภอ และตั้งคานระหว่างทางสัญจรไปมาต่าง ๆ ทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น คลอง ถนน เพื่อใช้เป็นสถานที่ผูกมัด เช่นคราวผูกมัด พ.ศ. ๒๓๘๕ ในกรุงเทพฯ กำหนดสถานที่ทำการผูกมัด

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

พ.ศ. ๒๓๘๕, ร. ๕ น. ๓๑.๘/๓ กฎเสนาบดีสำหรับการสำรวจแลเก็บเงินค่าแรงผูกมัดผู้มีเงินในมณฑลกรุงเทพฯ จำนวนรัศมีโกสินทร์ศก ๑๑๘. ฎรายละเอียดในภาคผนวก ข พ.ศ. ๒๓๘๕, ร. ๕ น. ๓๑.๘/๓ พระราชบัญญัติลักษณะผูกมัดเงิน ร.ศ. ๑๑๘ ฎรายละเอียดภาคผนวก ฉ.

๓ "ประกาศกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๓, หน้า ๕๘.

ไว้ ๓ แห่งคือ ศาลาหน้ากรมพระคลังสินค้า ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา คานวัดไทร และคลองหัวหมาก ส่วนกรรพการผู้พิพากษา พ.ศ. ๒๔๓๔ การผู้พิพากษาหน้ากรมพระคลังสินค้า ได้ย้ายไปที่โรงโมกีสลาแทน (ปัจจุบันคือบริเวณกรมการศาลภายใน กระทรวงพาณิชย์) และกำหนดให้เป็นที่ทำการกลางในการผู้พิพากษา รวมทั้งเป็นที่ระคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ การผู้พิพากษาราวเดียวกันนี้ ปรากฏว่ากรุงเทพฯ มีจำนวนที่ทำการผู้พิพากษา ๑๔ แห่ง ๒ ที่ทำการ บางแห่งเป็นแพ เช่น ที่คลองสามเสน การตั้งศาลหรือที่ทำการผู้พิพากษาจำนวนมากแห่งก็เพื่อให้อการผู้พิพากษาเป็นไปอย่างทั่วถึงและสัมฤทธิ์ผล

เมื่อการผู้พิพากษาเริ่มขึ้น เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองต่าง ๆ ต้อง "จับใจ" คนจีน ให้ไปผู้พิพากษา ซึ่งในระยะแรกกำหนดให้การผู้พิพากษากระทำต่อหน้าศาลหลวงเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ศาลหลวงมอบหมายให้ผู้อื่นเอาไปและไปเสร็จไปดำเนินการแทน ทำให้การตั้งที่ทำการ

๑ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กรรพการบังคับรัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

๒ "ประกาศผู้พิพากษาจีน รัชกาลโกสินทรศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐, หน้า ๒๒๓.

๓ หจข., ร. ๕ น. ๓.๕/๑ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ถึงพระยานรรัตนราชมานิต ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

๔ หจข., ร. ๕ กท. ๒ สารกรรพการควยให้ศาลหลวงแลผู้ราชการเมือง ผู้พิพากษาจีนเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๑๕๐.

๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

ในเมืองหนึ่ง ๆ กระทำไต่แห่งเดียว (ตามความเป็นจริงก็น่าจะกระทำไต่แห่งเดียวเพราะเมืองหนึ่ง ๆ มีตราประทับครั้งส่งออกไปเพียง ๑ ชุดเท่านั้น) ทั้งนี้คงเป็นไปเพื่อการเก็บเงินเป็นไปอย่างรัดกุม อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ขาหลวงบางคนมักมอบหมายให้คนอื่นออกไปทำการผูกมัดแทนตน ประกอบกับในระยะต่อ ๆ มา ขาหลวงบางคนต้องดูแลการผูกมัดมากกว่า ๑ แห่ง จึงเชื่อว่า การกำหนดให้ผูกมัดต่อหน้าขาหลวงคงเป็นไปโดยยาก ในที่สุดคราวผูกมัด พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงอนุญาตให้ขาหลวงมอบหมายให้คนอื่นไปจัดการผูกมัดมากกว่าหนึ่งแห่งได้ สำหรับเมืองที่มีคนจีนอาศัยอยู่มาก และเมื่อการผูกมัดอาศัยเจ้าพนักงานของกรมต่าง ๆ ดำเนินการ ปัญหาเรื่องจำนวนที่ทำการจึงหมดไป โดยขึ้นอยู่กับความเห็นสมควรของหน่วยงานที่รับผิดชอบที่จะกำหนดที่ทำการผูกมัด

ในการผูกมัดคนจีนแต่ละคนนั้น มีกำหนดว่าต้องผูกให้ตึง เพื่อป้องกันไม่ให้ถลอกออกจากข้อมือได้ โดยกล่าววาท "แต่เชือกซึ่งผูกข้อมือคือตราประจำครั้งนั้น ให้ผูกให้ตึงอย่าให้หลวมหลุดออกจากข้อมือได้" การกำหนดไว้เช่นนี้คงเพื่อไม่ให้มีการไขข้อมือแทนกันสำหรับคนที่ยังไม่เสียเงิน และเชื่อว่าคงเป็นหลักปฏิบัติต่อ ๆ มา แม้ภายหลังจะไม่มีระเบียบระบุไว้ก็ตาม พร้อมกับการผูกมัดก็คือการออกใบเสร็จไว้เป็นหลักฐานสำคัญด้วย

^๑ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

^๒ หจข., ร. ๕ น. ๗.๕/๓ พระราชบัญญัติลักษณะผูกมัดเงิน ร.ศ. ๑๑๘ คู
ภาคผนวก ฉ.

^๓ หจข., ร. ๔ กท. ๒ สารตราวาทควยให้ขาหลวงแลผู้วาราชการเมือง
ผูกมัดข้อมือจีนเรียกเงินค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๑๕๐.

การผูกพันในช่วงระยะแรกนี้จะดำเนินไประยะหนึ่ง และไม่มีภารกิจกำลังบังคับ หรือจับกุมแต่ประการใด นอกจากมีการส่งนายอำเภอไทยและจีนรวมทั้งตำรวจ "ช่วยไลศอน" จีนให้ไปผูกพัน เป็นบางครั้ง ต่อเมื่อพิจารณาว่าจำนวนคนผูกพันมีน้อย จึงมีประกาศตรวจจับจีนที่ยังไม่ได้เสียค่าแรงผูกพัน^๒ ซึ่งเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งของการผูกพัน ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒. ช่วงระยะเวลาการตรวจจับ

ช่วงนี้กำหนดดำเนินการภายหลังช่วงระยะเวลาการผูกพันช่วงต้นแล้ว การตรวจจับนี้ จัดว่าเป็นการใช้กำลังบังคับโดยอาศัยเจ้าพนักงานกรมกองตระเวน หรือตำรวจ ในการจับกุมคนจีนใหม่มาผูกพัน^๓ ที่มีข้อมือจีนจึงมีประโยชน์สำหรับการตรวจจับ คนจีนที่เสียค่าแรงผูกพันในระยะนี้ ต้องเสียเงินค่าปรับเพิ่มอีก ๑ บาท โดยผู้จับกุมจะได้เงินตอบแทน ๑๖ อัฐ ทำให้การผูกพันในช่วงแรก เจ้าพนักงานไม่กระตือรือร้นในการทำงาน เพราะหวังผลตอบแทนจากการตรวจจับในช่วงหลัง และคนจีนที่ต้องเสียค่าปรับเพราะ

^๑ หจข., ร. ๕ น. ๗.๘/๑ หม่อมเจ้าเพิ่มพูน พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐.

^๒ "ประกาศผูกพันจีน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐, หน้า ๒๒๒.

^๓ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐.

^๔ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐.

เสียเงินในช่วงหลังนั้นแม้ว่ามีจำนวนสูงมาก เช่น ในการผูกปัดราว พ.ศ. ๒๔๔๖ มีคนจีนประเภทนี้ถึง ๒๖,๘๑๒ คน หรือร้อยละ ๒๖.๘๖ ของคนจีนที่เสียเงินทั้งหมด ๑๐๑,๓๓๖ คน ในเขตมณฑลกรุงเทพฯ

การกำหนดช่วงระยะเวลาการจัดผูกปัดไว้เป็น ๒ ช่วงนี้ จึงเป็นประโยชน์ในการบังคับคนจีนให้มาผูกปัด โดยเฉพาะคนจีนที่ไม่มีที่พำนักอาศัยเป็นการแน่นอน หรือไม่ชื้ออยู่ในบัญชีสำรวจ ขณะเดียวกันแสดงให้เห็นถึงการผ่อนปรนไม่ใช้กำลังบังคับเสียตั้งแต่ในระยะแรก ต่อเมื่อพ้นระยะนั้นไปแล้วจึงเริ่มใช้กำลังบังคับ การผูกปัดที่ขอมือจึงมีประโยชน์ปรากฏชัดในช่วงเวลาตรวจจับไม่มากกว่าในช่วงระยะเวลาแรก อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วในช่วงการตรวจจับ มักเป็นกาสูญเสียเงินผูกปัดเสียมากกว่าจะเป็นการมุ่งจับกุมอย่างจริง ๆ จัง ๆ

โดยทั่วไปการผูกปัดในแต่ละคราว รวมระยะเวลาการทำงาน ๒ ช่วงประมาณ ๖ เดือน ระยะเวลาแต่ละช่วงขึ้นอยู่กับว่าจะกำหนดอย่างไร เมื่อพ้นระยะการตรวจจับซึ่งมักจะกำหนดให้เสร็จสิ้นก่อนวันตรุษจีน คนจีนจึงสามารถตัดค่าใช้จ่ายได้ นอกจากบางปี การเริ่มต้นผูกปัดในช่วงแรกเริ่มช้ากว่า เช่น พ.ศ. ๒๔๔๐ การกำหนด

^๑ หจข., ร. ๕ น. ๓.๘/๓ บัญชีเก็บเงินค่าแรงผูกปัดขอมือจีนซึ่งเก็บได้ในมณฑลกรุงเทพฯ พ.ศ. ๑๒๒.

^๒ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิกรามบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๑๑๐.

^๓ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๘ รายงานเสนาบดี ๕ เมษายน พ.ศ. ๑๒๘.

^๔ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิกรามบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๘ มกราคม พ.ศ. ๑๑๖.

การสิ้นสุดการผูกปั้งเลื่อนออกไปจนถึงสิ้นปี (เดือนมีนาคม) แม้ในระยะต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะผูกปั้ง และกำหนดให้การผูกปั้งสิ้นสุดในเดือน ธันวาคม แต่ในทางปฏิบัติก็มีการเปลี่ยนแปลงกำหนดการให้ยืดเวลาออกไปเสมอโดยเฉพาะในเขตมณฑลกรุงเทพฯ

จ. การส่งเงินค่าแรงผูกปั้ง

การส่งเงินค่าแรงผูกปั้งในแต่ละคราวนั้น ในระยะก่อนการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้กำหนดให้มีการส่งเงินเป็นงวด ๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ กล่าวคือ ถ้าเมืองใดอยู่ในเขตกรุงเทพฯ กำหนดให้ส่งเงินเข้าไปเดือนละ ๒ ครั้ง ส่วนเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไป กำหนดให้ส่งเงินเดือนละครั้ง และมีข้อห้ามนำเงินที่ได้จากการผูกปั้งไปใช้ในราชการอื่น โดยกำหนดว่า "ห้ามอย่าให้ชาหลวงเจ้าเมืองกรมการเอาเงินค่าแรงไปยักย้ายใช้สอยราชการอื่นให้เงินค่าแรงจันทกต่างชา"^๓ เมื่อมีการนำเงินผูกปั้งเข้ามาส่วนกลางแล้ว กรมที่มีหน้าที่ในการจัดการผูกปั้ง อันได้แก่ กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม และกรมท่า ต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ให้ทรงทราบ เมื่อการผูกปั้งเสร็จสิ้นลงแล้ว ชาหลวงต้องทำบัญชีเกี่ยวกับจำนวนเงินและจำนวนเงินที่เสียค่าแรงผูกปั้ง

^๑ หจข., ร. ๕ พล. ๒ รัชกาลที่ ๕ ถึง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖.

^๒ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๗ ประกาศเลื่อนกำหนดตรวจผูกปั้งในมณฑลกรุงเทพฯ ร.ศ. ๑๑๘.

^๓ หจข., ร. ๔ กห. ๒ สารตราถวายให้ชาหลวงแลผู้ว่าราชการเมืองผูกปั้งขอมีเงินเรียกค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๑๕๑.

^๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๑๑, หน้า ๗๑ - ๑๕๓.

ทั้งหมดขึ้นกราบบังคมทูลอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งบัญชีรายชื่อคนจีนในเมืองนั้น ๆ

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่จัดเก็บค่าแรงผูกปีจากกรมพระคลังสินค้าไป
เป็นกรมส่วยมีกำหนดส่งเงินให้เสร็จ เรียบร้อยภายในเดือนเมษายนปีถัดไปสำหรับเมืองที่
อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ส่วนเมืองที่อยู่ไกลมีกำหนดให้เสร็จ เรียบร้อยภายในเดือนมิถุนายนปี
ถัดไป และนับแต่การผูกปีคราว พ.ศ. ๒๔๔๐ มีกำหนดให้ส่งเงินเข้าคลังของแต่ละ
มณฑลโดยไม่คงส่งตรงเข้าส่วนกลาง เว้นแต่เดิม เมื่อมีพระราชบัญญัติลักษณะผูกปี
พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้กำหนดให้นายอำเภอแต่ละเมืองส่งเงินคลังมาทุก ๗ วัน
ส่วนเมืองที่อยู่ไกลกำหนดส่งเงินภายในวันรุ่งขึ้น ทั้งการส่งเงินค่าผูกปีไม่ว่าจะเป็น
ก่อนหรือหลังการมีพระราชบัญญัติผูกปี ก็มีการหักค่าธรรมเนียม และผลประโยชน์ที่
ชาวดองหรือเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องของจังหวัดโดยทันที ฉะนั้นเงินค่าแรงผูกปีที่ส่งเข้า
คลังหรือส่งเข้าส่วนกลางจึงไม่เต็มจำนวนตามที่เก็บไว้จริง

การกำหนดให้ส่งเงินในลักษณะข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามของหลวง
ที่จะให้จัดเก็บค่าแรงผูกปีเป็นไปอย่างรัดกุม แต่ในการปฏิบัติการส่งเงินไม่ว่าในชวงกณ
หนทางการปฏิบัติการภาษีอากรหรือหลังจากนั้นก็ตาม มักมีเงินตกค้างเสมอ ฉะนั้นจึงปรากฏ
ว่าเงินรายได้จากผูกปีนั้น แม้จะไม่ให้ที่กำหนดใหม่การผูกปี แต่ในบัญชีงบประมาณ

๑ พจข., ร. ๔ กห. ๒ สารตราถวายให้ชาวดองและญวาราชการ เมืองผูกปี
ขอมีเงินเรียกค่าแรง จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๑๕๒.

๒ พจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ ร่างสารตราเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหา
สมบัติมาแจ้งญวาราชการเมือง กรมการเมือง ร.ศ. ๑๑๐.

๓ พจข., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๕ พระเจ้านองยาเถด กรมหมื่นมหิศร์ราชหฤทัย
กราบทูลเกล้าฯ เจริญราชการแผ่นดิน, ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕.

๔ พจข., ร. ๕ น. ๓.๘/๓ พระราชบัญญัติลักษณะผูกปี ร.ศ. ๑๑๕.

รายได้ของหลวงมักมีเงินรายได้จากการผูกไค้วยเสมอ

ฉ. บทลงโทษเกี่ยวกับการผูกไค้ว

บทลงโทษเกี่ยวกับการผูกไค้วที่หลายสถานด้วยกัน โดยขึ้นอยู่กับความผิดที่ผู้กระทำผิดได้กระทำลงไป ดังนี้

๑. เงินที่รับหรือไค้วเสิร์ฟปลอม

การกระทำความผิดในกระทงนี้ ถือได้ว่าเป็นความผิดร้ายแรงที่สุดสำหรับการกระทำความผิดเกี่ยวกับการผูกไค้ว การลงโทษในกระทงความผิดนี้ กำหนดให้ปรับเป็นเงิน ๑๐ ๓๐ ทั้งนี้หมายความว่า ถ้าใช้ไปปลอมหรือไค้วเสิร์ฟปลอมในอัตรา ๔ บาท จะต้องลงโทษปรับ ๔๐ บาท ถ้าใช้ไค้วเสิร์ฟปลอมในอัตรา ๒ บาท จะต้องลงโทษปรับ ๒๐ บาท ส่วนกรณีการทำตราปลอมขึ้นใช้เองมีโทษหนักคือ "จะต้องรับพระราชอาญา ๕๐ ที แล้วส่งตัวไปเป็นตะขุนย้าข้าง" ในระยะหลังคงเปลี่ยนเป็นโทษจำคุกแทนและไม่มีกำหนดการลงโทษที่แน่ชัด ถึงปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๕ ว่า มีเงินบางคนถูกจำคุกนานถึง ๒ ปีด้วยคดีใช้ตัวไปปลอม ภายหลังเมื่อมีพระราชบัญญัติลักษณะผูกไค้วแล้วจึงกำหนดบทลงโทษไว้ว่า ปรับ

^๑ ฎรายละเอียดบทต่อไป

^๒ หวญ., ร. ๔ เลขที่ ๑๓๘ ตำรวจไปถึงผู้สำเร็จราชการเมืองและกรมการ

เมืองผูกไค้ว จ.ศ. ๑๒๒๓

^๓ เรืองเดียวกัน.

^๔ เมื่อตราผูกไค้ว พ.ศ. ๒๔๓๔ เงินผู้ถูกจำคุกในคดีใช้ตัวไปปลอมและไค้วรับการ

ปล่อยตัวในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ฎรายละเอียดใน "บัญชีรายชื่อนักโทษเมืองสระบุรีซึ่งปล่อยให้พ้นโทษโดยพระบรมราชานุญาต เมื่อ ๕ มีนาคม ร.ศ. - ๑๑๒" ราชกิจจานุเบกษา

ร.ศ. ๑๑๗, หน้า ๗๖.

ไม่เกิน ๒๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๓ เดือน หรือทั้งปรับและจำ ซึ่งบทลงโทษนี้รวม
 หมายถึงการใช้ใบเสร็จหรือใบของผู้เสียหาย

๒. เงินที่ไม่มีเงินเสีย

ก่อนหน้าการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะผู้รับเงิน พ.ศ. ๒๕๕๓ ไม่ถือการ
 ที่เงินไม่มีเงินเสียเป็นความผิด เพียงแต่เงินนั้นต้องถูกคุมตัวเพื่อทำงานแทนเป็นเวลา
 ๑ เดือน และการทำงานนี้ต้องส่งคนเงินแน่ที่อาศัยอยู่ต่างเมืองเข้าไปกรุงเทพฯ ต่อมา
 ภายหลังจากกำหนดให้ไม่ต้องส่งเขามาและให้ทำงานในเมืองที่ตนพำนักได้ เมื่อมี
 พระราชบัญญัติลักษณะผู้รับเงินจึงกำหนดไว้ในบทลงโทษว่า การไม่มีเงินเสียนั้นเป็น
 ความผิด ต้องทำงานแทนการเสียเงิน ๑ เดือน

การกำหนดว่าการไม่เสียเงินเป็นความผิดหรือไม่นั้น พิจารณาได้ว่า แต่เดิม
 รัฐบาลถือว่า การเกณฑ์แรงงานและการผูกปิ่นเป็นสิ่งเดียวกันโดยอาจทดแทนกันได้ จึง
 ไม่ถือว่าการทำงานแทนการเสียเงินเป็นบทลงโทษ ส่วนการกำหนดบทลงโทษสำหรับ
 การไม่เสียเงินว่าเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติลักษณะผู้รับเงินนั้น เท่ากับถือว่าการผูกปิ่น
 ไม่ใช่เป็นเรื่องของการเรียกเก็บเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน แต่เป็นการเก็บเงินภาษี
 จากคนเงินโดยตรง ผู้ใดไม่เสียเงินย่อมมีความผิด

^๑ หจข., ร. ๕ น. ๗.๕/๓ พระราชบัญญัติลักษณะผู้รับเงิน ร.ศ. ๑๑๕

ดูรายละเอียดในภาคผนวก ฉ.

^๒ หวญ., ร. ๕ เลขที่ ๒๐ ร่างสารตราให้ส่งเงินไม่มีเงินผูกปิ่นมาเข้าเดือน

จ.ศ. ๑๒๑๗

^๓ หจข., ร. ๕ น. ๗.๕/๕ เลื่อนบังคับกระทรวงนครบาล ถึง มีส.เซอร์ลอร์ด

ผู้บังคับกองตระเวน, ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปไม่ไ้มองที่จะใช้แรงงานคนจีนพวกนี้จริงจัง เพราะหลวงมักจะควบคุมตัวไว้ ๒ - ๓ วันเพื่อรอให้ญาติพี่น้องของจีนนั้น ๆ นำเงินมาเสียให้แทน และบางครั้งปรากฏว่าจีนที่ไ้ถูกไ้เพราะเงินคนอื่นนี้ ต้องไปทำงานให้กับคนที่เสียค่าแรงถูกไ้ให้กับคน ๒ ส่วนจีนที่ไม่มีเงินเสียหรือไม่มีผู้นหาเงินมาเสียให้ หลวงจะควบคุมตัวไว้เพื่อทำงานตามกำหนด ๑ เดือน แต่มีบางครั้งที่คนจีนถูกควบคุมตัวไว้นี้ไม่ไ้ทำงานจริง และไม่ไ้ถูกคุมตัวเพียงชั่วเดือนเดียว แต่ต้องคุมตัวไว้จนสิ้นสุดการถูกไ้^๓ นับแต่คราวถูกไ้ พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นต้นไป จึงมีกำหนดให้ทำงานกันจริงจัง และมีการถูกไ้ให้เมื่อครบกำหนด ๑ เดือนแล้วและปล่อยตัวไป^๔

๓. จีนที่ไม่ไ้เสียค่าแรงถูกไ้ตามกำหนดเวลา

บทลงโทษสำหรับคนจีนที่ไม่เสียเงินค่าแรงถูกไ้ตามกำหนดเวลาหรือเสียเงินในช่วงเวลาที่มีการตรวจจับ คือ โทษปรับ โดยคนจีนต้องเสียเงินเพิ่มอีก ๑ บาท กอนหน้ามีพระราชบัญญัติลักษณะถูกไ้ มีกำหนดให้รางวัลแก่ผู้จับจีนไม่เสียค่าถูกไ้ไ้เป็นเงิน ๑๖ อัฐ^๕

^๑ หจช., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ หม่อมเจ้าอลังการทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, ๑๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐.

^๒ หจช., ร. ๕ กค. ๒๐ มิสเตอร์ นูมัน รองกงสุลอังกฤษ ถึง พระยาพิพัฒน์โกษา จ.ศ. ๑๒๔๒.

^๓ หจช., ร. ๕ น. ๗.๘/๑ หม่อมเจ้าเพ็ญถึงพระอาทิตย์นารากร, ๓๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐.

^๔ หจช., ร. ๕ ค. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐.

^๕ "ประกาศผู้ถูกไ้เงิน รัชโกสินทร์ศก ๑๑๐" ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๐, หน้า ๒๒๒ - ๒๒๓.

๔. เงินที่ห้ามสูญหายหรือเสียหาย

การทำสูญหายหรือมีเสียหายรวมเรียกว่า "ปล้นทรัพย์" ซึ่งหมายถึง "... ปักผู้ก่อแค้นหรือหายหรือเรือกซากผูกคอไว้หรือขาดแล้วไม่ผูกคอก็ดมมือ" นั้น กำหนดโทษไว้เพียงเดียวค่าธรรมเนียมใหม่ การกำหนดเช่นนี้ก็เพื่อให้นักเงินระมัดระวังที่หัดมือ เพราะการไม่มีที่หัดมือทำให้เจ้าหน้าที่ตรวจตราโดยยากลำบาก อย่างไรก็ตามการกำหนดให้เสียเฉพาะค่าธรรมเนียมใหม่ซึ่งเงินเพียง ๑๖ อัฐ^๓ และ ๒๔ อัฐ^๔ ในระยะหลัง น่าจะมีส่วนทำให้คนจีนไม่นิยมเสียเงินในอัตรา ๕ บาท เพราะแม้จะตัดเชือกทิ้งไปแล้ว ถ้ามีใบเสร็จแสดงก็เสียเพียงค่าธรรมเนียมอีกเล็กน้อยเท่านั้น ขอจำนวนคนจีนที่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใหม่นี้มีจำนวนไม่น้อย เช่น ในการผูกคักราว พ.ศ. ๒๔๔๘ มี ๑๕,๐๓๐ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑๒.๔๘ ของขอจำนวนคนที่เสียค่าแรงผูกคั อัตราร ๕ บาท ๑๒๐,๙๔๘ คน ในเขตเทศบาลกรุงเทพฯ

^๑ หจข., ร. ๕ น. ๓.๘/๘ สำเนาหนังสือเสนาบดีกระทรวงนครบาลทูล
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม, ๑๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕.

^๒ หจข., ร. ๕, ก. ๑๓.๑/๘ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๒.

^๓ หจข., ร. ๕, ก. ๑๓.๑/๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐.

^๔ หจข., ร. ๕, ก. ๑๓.๑/๘ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕, ๑๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๒.

^๕ หจข., ร. ๕ น. ๓.๘/๘ บัญชีเงินค่าแรงผูกคัเงินเก็บโคตทั้งสิ้น
จำนวนศก ๑๒๕.

จากการศึกษาหลักเกณฑ์และระเบียบวิธีการจัดการบัญชีที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด สามารถสรุปลักษณะ ๓ ประการของการบัญชีได้ดังนี้

๑. การบัญชีเป็นการเรียกเก็บภาษีทางตรงในรูปเงินตรา และมีกำหนดเวลา ทุก ๓ ปี แตกต่างไปจากภาษีประเภทอื่นที่มีการจัดเก็บทุกปี การบัญชีนี้รัฐบาลถือว่าเป็นการ เฉลี่ยภาระแก่คนในประเทศให้เสมอหน้ากัน เพื่อมิให้คนพวกอื่นที่ไม่ได้ขึ้นแปลงเป็นเงินไปเสีย ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ การบัญชีไม่ได้กำหนดเฉพาะคนจีนเท่านั้น ได้รวมเอาคนพวกอื่นที่สู้บดเงิน เข้าไว้ด้วย ซึ่งทำให้ดูเหมือนเป็นการเรียกเก็บค่าอนุญาตให้สู้บดเงินจากคนพวกนี้

๒. วิธีการบัญชีที่ขอมือสำหรับคนจีนที่เสียเงินแล้วตามกำหนดอัตรา จัดไว้ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งสำหรับการเก็บภาษีเงินการเกณฑ์แรงงานในสยามไทย ท่านองเงียว กับการสักข้อมือไพร่ที่เป็นเครื่องหมายแสดงการเกณฑ์แรงงานตามจำนวนในรัชกาลต่าง ๆ ต่างกันเพียงวิธีการและอายุของเครื่องหมาย เพราะรอยสักข้อมือไพร่ขอมคงอยู่ตลอดไป ส่วนที่ขอมมือไว้เพียงชั่วคราวเท่านั้น

๓. การแบ่งเวลาการดำเนินการบัญชี ออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงเวลาการ บัญชี และช่วงเวลาตรวจจับ เป็นความแตกต่างจากการเก็บภาษีอื่น ๆ ซึ่งมีกำหนดการ ดำเนินงานต่อเนื่องกันโดยตลอดทั้งการจัดการและการตรวจจับ การดำเนินการบัญชีใน ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ทราบจำนวนเงินภายในประเทศเป็นการแน่ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินจร กับเงินลูกคาจำนวนมากในกรุงเทพฯ คนพวกนี้ไม่มีที่อยู่แน่นอน ยิ่งถ้าหากการดำเนินการยึดถือเอาบัญชีสำรวจที่เจ้าพนักงานรวบรวมรายชื่อคนจีนไว้เป็น แนวทางในการบัญชีเพียงอย่างเดียวแล้ว คนจีนซึ่งไม่มีชื่ออยู่ในบัญชีขอมสามารถหลีกเลี่ยง การบัญชีได้โดยสะดวก ขณะเดียวกันการไม่ตรวจจับเงินให้ไปบัญชีพร้อม ๆ กับการจัดการ บัญชีด้วยเลยนั้น อาจแสดงถึงการผอปรนหรือความพยายามของรัฐบาลที่จะไม่ใช้กำลัง บังคับคนจีน ต่อเมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งแล้วจึงดำเนินการตรวจจับ.